

บทที่ ๕

คุณลักษณะของศาสนจักรภายใต้รัฐธรรมนูญไทย

การเริ่มต้นวิเคราะห์คุณลักษณะของศาสนาในสังคมไทย ในลักษณะของสิ่งที่ต้องมีขั้นตติธรรม ตามแนวคิดของ ลีอก ประเด็นแรกที่จะต้องคำนึงถึง ก็คือ ความแตกต่างระหว่างคริสต์ศาสนากับพุทธศาสนา

ความแตกต่างที่สำคัญประการหนึ่ง อันอาจก่อให้เกิดอุปสรรคในการนำแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในแบบตะวันตกมาใช้ศึกษาสังคมไทย ก็คือ ความเชื่อในการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าของพระเจ้าของพระเจ้า แต่พระพุทธศาสนาเป็นอเทวนิยมไม่ยอมรับอำนาจพระเจ้า^{*} พื้นฐานที่แตกต่างกันระหว่างฝ่ายคริสต์ศาสนา กับพระพุทธศาสนา ที่มีอยู่ ก็เช่น คริสต์ ถือว่า โลก ชีวิต สรรพสิ่ง ล้วนเกิดขึ้นจากการสร้างของพระเจ้า ทุกอย่างในโลกจึงเกิดมาจากแหล่งเดียวกันคือการสร้างของพระเจ้า^๒ ความเห็นดังกล่าว สอดรับกับวิธีการแบ่งประเภทศาสนาตามหลักธรรมที่เกี่ยวกับเทวดาหรือไม่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีการแบ่งประเภทศาสนาออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) ศาสนาที่มีมูลรากเป็นเทวนิยม (Theism) แท้ ซึ่งศาสนาคริสต์จัดอยู่ในประเภทนี้ ๒) ศาสนาที่มีมูลรากเป็น พหุเทวนิยม (Polytheism) คือ ถือว่ามีเทวดาหลายองค์ เช่น ฮินดู หรือพราหมณ์ และ ๓) ศาสนาที่ไม่ยกความเป็นใหญ่ให้แก่เทวดา เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาประเภทนี้ เรียกว่า อเทวนิยม (Atheism) คือ ไม่เชื่อหรือไม่สอนให้เชื่อในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก^๓ ความแตกต่าง ระหว่างศาสนาคริสต์กับศาสนาพุทธ ในลักษณะนี้ จึงมิใช่แค่มีความเชื่อว่ามีพระผู้เป็นเจ้าของหรือไม่เท่านั้น แต่เป็นประเด็นที่จะต้องมีความเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้สร้างโลก ด้วย

อย่างไรก็ตาม หากแบ่งศาสนาออกตามจำนวนของเทวดาที่นับถือ ซึ่งก็แบ่งเป็น ๓ ประเภท เช่นเดียวกัน คือ ๑) ศาสนาที่ถือพระเจ้าองค์เดียวที่เรียกว่า เอกเทวนิยม (Monotheism) ๒) ศาสนาที่ใกล้เคียงไปข้างนับถือพระเจ้าองค์เดียว ๓) ศาสนาที่ถือเทวดาหลายองค์ (Polytheism) ในการจัดประเภทลักษณะนี้ ในประเภทที่ ๓) สุชีพ ปุญญาภภาพ กล่าวไว้ว่า เฉพาะข้อนี้เขาอนุโลมศาสนาพุทธ และศาสนาเชนเข้าด้วย ในฐานะที่แม้จะไม่สอนเรื่องเทวดาเป็นหลักสำคัญ แต่ก็มีคำกล่าวถึงเทวดา

* พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), *แผนทำลาภพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๒-๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๓ สุชีพ ปุญญาภภาพ, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔-๕.

อยู่บ้างและกล่าวถึงเทวดาหลายองค์ ทำให้ในทางเทววิทยา แม้ว่าโดยหลักการ ศาสนาพุทธจะไม่สอนเรื่องเทวดาและไม่มีแนวคิดในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก แต่ก็ยังมีแนวคิดเรื่องเทวดาปะปนอยู่

ในขณะที่ความเชื่อในการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างศาสนา ดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่หากว่าเราจะทำความเข้าใจต่อศาสนาโดยไม่ยึดติดอยู่กับความเชื่อเรื่องพระผู้เป็นเจ้า ในทัศนะการมองเป็น องค์พระผู้เป็นเจ้า หรือพระเจ้าในลักษณะขององค์เทวดาที่มองไม่เห็น แล้ว ก็จะพบจุดร่วมของทุกศาสนาได้ ดังที่ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายทำความเข้าใจต่อ พระผู้เป็นเจ้า ด้วย “ภาษาธรรม” ซึ่งไม่ใช่พระผู้เป็นเจ้าในแบบ “ภาษาคน” * โดยท่านได้กล่าวไว้ว่า

พุทธศาสนาก็มี “พระเจ้า” อย่างที่ว่ามีมาแล้ว กล่าวคือกฎธรรมชาตินั้นแหละคือพระเจ้า พระธรรมนั้นแหละคือพระเจ้า ฉะนั้นเมื่อพวกฝรั่งเขาจะยืนยันว่ามีพระเจ้าจึงจะเรียก religion; เราก็บอกว่าเราก็มียะพระเจ้า. ฉะนั้นเราก็เป็น religion คือมีพระธรรมเป็นพระเจ้า มีกฎของธรรมชาติอันเด็ดขาดเป็นพระเจ้า. ส่วนพระเจ้าที่เป็นคนๆ อยู่ในสวรรค์ หน้าตาเหมือนคน โกรธก็เป็น รักก็เป็น กลียดก็เป็น นั้นเราไม่เอา เราไม่ยอมรับว่าเป็นพระเจ้า.^๕

นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ยังได้กล่าวอุปมาถึงหลักการในศาสนาคริสต์กับศาสนาพุทธ ที่อาจทำให้พุทธศาสนิกายเถรวาทแบบประเพณี อาจไม่ยอมรับได้โดยง่าย โดยท่านได้เปรียบเทียบระหว่างพระรัตนตรัยในพุทธศาสนา กับหลักการตรีเอกานุภาพของศาสนาคริสต์ (Trinity) ไว้ดังนี้

ถ้าจะอธิบายให้เด็กๆ เข้าใจถึง Trinity ได้โดยง่ายหรือโดยเร็วแล้ว ควรใช้อุปมาในภาษาคน คือ

พระบิดา บนสวรรค์ เท่ากับเจ้าของบ่อพลอยมีเพชรพลอยมาก
พระบุตร คือพระเยซู เท่ากับผู้เอาเพชรพลอยไปแจกทั่วโลก

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

* โดยดูรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง “ภาษาธรรม” และ “ภาษาคน” ได้ใน วีระ สมบูรณ์, บรรณาธิการ, พุทธทาส *ยังอยู่ไปไม่มีตาย เล่ม ๑ พุทธธรรม พุทธทาส* (กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ ๑๐๐ ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, *ศาสนาคืออะไร* (กรุงเทพฯ: ชรรวมสภา และสถาบันบันลือธรรม โดยการสนับสนุนของธรรมทานมูลนิธิสวนโมกขพลาราม เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๗-๘.

พระจิต หรือพระวิญญาณ เท่ากับเพชรพลอยนั่นเอง
 ... เช่นเดียวกับ Trinity ในพุทธศาสนา คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
 พระพุทธองค์ คือผู้ค้นพบบ่อพลอยอันมหาศาล
 พระธรรม คือเพชรพลอยเหล่านั้น
 พระสงฆ์ คือผู้นำเพชรพลอยไปแจกทั่วโลก^๖

การเปรียบเทียบพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งสำคัญที่สุดของชาวคริสต์ กับ พระธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า คริสต์ จึงเป็นการเปรียบเทียบระหว่างการเมืองอันสูงสุด (supreme being) และ สมบูรณ์แบบ ของทั้งสองศาสนา เป็นการอธิบายด้วย “ภาษาธรรม” ที่ไม่ได้เห็นว่าพระผู้เป็นเจ้า เป็นสมมติบุคคล หรือองค์ที่มองไม่เห็นและอยู่เหนือธรรมชาติ หรือเป็นผู้ที่ได้ปั้นแต่งสรรพสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ เพียงเท่านั้น และหากมีพื้นฐานความเชื่อต่อพระผู้เป็นเจ้า ในลักษณะดังกล่าว ความเชื่อในการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า ก็จะไม่ใช่สาระสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่าง ศาสนาคริสต์กับศาสนาพุทธ ศาสนาพุทธ ก็เป็น religion ได้ โดยไม่ต้องยึดติดกับความหมายของ religion ที่ผูกติดกับความเชื่อเรื่องการดำรงอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า นอกจากนี้ แม้จะพิจารณา ความหมายของ religion ที่นักวิชาการตะวันตกเห็นว่า มีความหมายที่ใกล้เคียงกับ “ความรอด” แล้ว ก็ยังพบความสอดคล้องต้องกันมากขึ้นไปอีก ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาส ที่ให้ความหมายที่เป็น หนึ่งเดียวของศาสนาไว้ว่า “ศาสนาคือตัวการกระทำ เพื่อให้หลุดพ้นไปจากอันตรายที่ตนไม่ปรารถนา”^๗ ศาสนามีใช่เพียงคำสอนของศาสดาเท่านั้น แต่คือการกระทำที่สามารถจะรอดพ้นจาก บาปหรือสิ่งที่เป็นทุกข์ได้ ดังนั้น “ศาสนาทั้งโลก เป็นศาสนาเดียวกัน เป็นสิ่งที่จะบำบัดโรครุ เดียวกัน คือโรครุความหิว หรือโรครุกิเลส ซึ่งเป็นกันทุกคนในโลก”^๘

ในแง่นี้ไม่ว่าศาสนาพุทธ หรือศาสนาคริสต์ จึงเป็นการกระทำที่จะนำไปสู่ความรอด จาก (from) ความทุกข์หรือบาป เพื่อ ไปสู่ (to) เป้าหมายในความสุขของชีวิตที่แท้จริง ศาสนาที่แท้จริง ต้องมีความมุ่งหมายตรงกัน; ต้องมีหลักปฏิบัติตรงกัน. แล้วต้องมีผลลัพธ์อันสุดท้ายนั้นตรงกัน; นี้ เรียกว่าเป็นศาสนาที่แท้จริง^๙ “ใครก็ตามเป็นพุทธ เป็นคริสต์ เป็นอิสลามก็ตาม ถ้าเกิดไปเข้าใจว่า มี ศาสนาต่างกัน ตรงกันข้าม เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เป็นอริวาทกันแล้ว กนนั้นมันโง่”^{๑๐}

^๖ พุทธทาสภิกขุ, *คริสต์ธรรมและพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒(กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๓.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, *ศาสนาคืออะไร*, หน้า ๓. (เน้นข้อความตามต้นฉบับ)

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘. (เน้นข้อความตามต้นฉบับ)

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘.

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าการอธิบายถึง “ศาสนา” ในแบบ “ภาษาธรรม” ของท่านพุทธทาสภิกขุ ดังกล่าว มีลักษณะเดียวกับ “ศาสนาของมนุษย์” ในแนวคิดของ รุสโซ ในแง่ที่เป็นศาสนา ซึ่งมองข้ามเขตแดนของความเป็นตัวตนหรือความเป็นชาติออกไปสู่ความเป็นมวลมนุษยชาติ และ ดังนั้น ศาสนาแบบนี้ จึงมีข้อจำกัดดังที่ รุสโซ ได้กล่าวไว้ก็คือ ศาสนาของมนุษย์ไม่อาจเป็นสังคมที่แท้จริงของมนุษย์ได้

เมื่อพิจารณาถึง “พระผู้เป็นเจ้า” ในอีกลักษณะหนึ่งที่ลดความเป็นนามธรรมลงมา ในความเห็นที่ว่าพระผู้เป็นเจ้า เป็นองค์เทวา ความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้า ที่มาจากคำว่า theism ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณว่า *theos* ลักษณะพระผู้เป็นเจ้าแบบ *theos* ดังเดิม ไม่ได้จำกัดแค่พระผู้เป็นเจ้าเพียงองค์เดียว แต่สามารถมีได้หลายองค์ ซึ่งมีการเรียกในภาษาไทยว่า “เทพเจ้า” หรือ “เทพ” หรือ “เทวะ” หรือ “เทวดา” เป็นต้น* เมื่ออธิบายถึงพระผู้เป็นเจ้า ด้วยการสืบย้อนกลับไปที่เช่นนี้ แม้ในหลักการของพุทธศาสนาที่เป็นไปตามหลักพระคัมภีร์ จะไม่มีความเชื่อในการดำรงอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า แต่ในศาสนาแบบชาวบ้าน (popular religion) ก็ยังมีความเชื่อของการมีอยู่ของ “เทพเจ้า” หรือ “เทวดา” เช่นเดียวกัน ลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับการที่นักเทววิทยา ได้แบ่งประเภทศาสนาออกตามจำนวนเทวดาที่นับถือ โดยจัดศาสนาพุทธ และศาสนาเซนเข้าไว้ในศาสนาที่ถือเทวดาหลายองค์ ในฐานะที่แม้จะไม่สอนเรื่องเทวดาเป็นหลักสำคัญ แต่ก็มีคำกล่าวถึงเทวดาอยู่บ้างและกล่าวถึงเทวดาหลายองค์**

การมีอยู่ของเทพเจ้าหรือเทวดา ในพุทธศาสนาของไทย อธิบายได้ด้วยระบบศาสนาของไทย ที่มีความซับซ้อนของระบบ ระหว่างส่วนประกอบทางศาสนาดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น กับส่วนที่ได้รับเข้ามาใหม่ ดังที่ โทมัส เคิร์ช (Thomas Kirsch) ได้กล่าวถึงความซับซ้อนในระบบศาสนาพุทธของไทย ไว้ว่า

การผสมกันของส่วนประกอบที่อยู่ในท้องถิ่นดั้งเดิม กับส่วนที่รับเข้ามาใหม่ ไม่ได้มีลักษณะของพหุนิยมทางศาสนาแบบตะวันตก ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ขัณติธรรมจะต้องดำรงอยู่เพื่อการแข่งขันระหว่างความเชื่อที่เป็นตัวของตัวเองและมีความแตกต่างกันที่

* เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า “เทพ” หรือ “เทวะ” มีคำที่พ้องเสียงกับ *theos* ในรากศัพท์ภาษากรีก และมีคำใกล้เคียงกันอีกคำหนึ่งก็คือ *deism* ซึ่งมาจากคำว่า *deus* ในภาษาละติน มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่ *Deism* หมายความว่า ความเชื่อในความมีอยู่แห่งพระเจ้าหรือเทวดา โดยไม่ต้องเชื่อในการแจ้งมาให้มนุษย์ทราบผ่านผู้พยากรณ์หรือทูต ส่วน *theism* หมายความว่า ความเชื่อในความมีอยู่แห่งพระเจ้าผู้สร้างซึ่งแจ้งมาให้มนุษย์ทราบในทางต่างๆ การแจ้งให้มนุษย์ทราบโดยทางต่างๆ ซึ่งใช้คำภาษาอังกฤษว่า *revelation* หรือ วิวรณ์ (โปรดดูรายละเอียดได้ใน สุชีพ ปุญญาณูภาพ, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, หน้า ๑๖.) *theism* กับ *deism* จึงแตกต่างกันในประเด็นที่มนุษย์จะต้องอาศัยผู้ที่เปิดเผยข้อความจากพระผู้เป็นเจ้าหรือไม่

** สุชีพ ปุญญาณูภาพ, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, หน้า ๑๕-๒๐.

มีอยู่ในจำนวนมากมาย เพื่อการเชื่อฟังในทางศาสนาของประชาชน ความซับซ้อนทางศาสนาของไทย เป็นประเภทหนึ่งของการผสมผสานทางศาสนา (syncretic) ซึ่งส่วนประกอบต่างๆ มีที่มาจากประเพณีที่เป็นหลักการ ในทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก ซึ่งรวมกันขึ้นมาเป็นประเพณีที่มีลักษณะเด่นเฉพาะ^{๒๒}

เคิร์ช มองระบบศาสนาของไทยว่าเป็นการผสมผสานระหว่าง พุทธศาสนาแบบเถรวาท ซึ่งมีสถานะอยู่บนยอดสูงสุด โดยมีความสัมพันธ์กับศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีส่วนประกอบย่อยคือศาสนาพราหมณ์ของราชสำนัก และศาสนาพราหมณ์ของชาวบ้าน และความสัมพันธ์กับลัทธิวิญญูณานิยม^{๒๓} เทวดาที่อยู่ในนิทานชาดก กับเทพในศาสนาพราหมณ์ที่แทรกเข้ามาในความเชื่อของชาวไทยพุทธ เป็นข้อยืนยันต่อความเห็นดังกล่าวได้ แม้ว่าจะมีข้อวิจารณ์ต่อแนวทางการศึกษาดังกล่าวซึ่งได้ศึกษาไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ.๑๙๗๗ ว่าสูญเสียพลังในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของศาสนาของคนไทย ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากผู้ที่ใช้แนวคิดแบบผสมผสานทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการผสมผสานระหว่างความคิดความเชื่อที่อยู่ในท้องถิ่นดั้งเดิม กับความคิดความเชื่อที่รับเข้ามาใหม่ หรือระหว่างส่วนย่อยต่างๆ (compartmental) แนวทางนี้ก็จัดวางพุทธศาสนาแบบเถรวาทไว้ในสถานะอันสูงสุดอย่างเคร่งครัดและยึดติด ในขณะที่ภาพของศาสนาของไทยที่มีลักษณะเคลื่อนไหวและมีขอบเขตที่กว้างขวางมากกว่านั้น มีแนวโน้มที่จะถูกละเลยไป^{๒๔} จึงมีการเสนอแนวทางการศึกษาแบบการผสมปนเปทางศาสนา (hybridization)^{*}

การผสมปนเปทางศาสนา ไม่ได้มีความหมายอย่างง่าย ว่าเป็นการดำรงอยู่ร่วมกันแบบดั้งเดิมและการมีขนัตริธรรมของส่วนต่างๆ ในทางศาสนาที่มีอยู่อย่างหลากหลาย แต่เป็นพื้นที่และห้วงเวลาแห่งโลกนี้ ของการต่อสู้แข่งขันกันเพื่อความหมายทางจิตวิญญาณและส่วนที่มีความ

^{๒๒} A. Thomas Kirsch, "Complexity in the Thai Religious System: An interpretation," *Journal of Asian Studies* XXXVI, No. 2 (February 1977): 241.

^{๒๓} โปรดดูรายละเอียดได้ใน A. Thomas Kirsch, "Complexity in the Thai Religious System: An Interpretation," *Journal of Asian Studies* XXXVI, No. 2 (February 1977): 244.

^{๒๔} Pattana Kitiarsa, "Beyond Syncretism: Hybridization of Popular Religion in Contemporary Thailand," *Journal of Southeast Asian Studies* 36, No.3: 464.

* hybridization ในภาษาอังกฤษ มีความหมายถึงการทำให้เกิดรูปแบบใหม่ ซึ่งมักใช้กับการผสมข้ามสายพันธุ์ของพืชหรือสัตว์ หรือตรงกับภาษาไทยก็คือ พันทาง แต่หากจะแปลความหมายของ hybridization เป็นภาษาไทยในลักษณะดังกล่าว หลายคนคงจะเห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะใช้สำหรับศาสนา จึงขอเรียกว่า "การผสมปนเปทางศาสนา"

เกี่ยวข้องกัน^{๘๔} ศาสนาในประเทศไทยยุคร่วมสมัย ได้กลายเป็นพื้นที่ที่ตั้งซึ่งมีภาพอันหลากหลายของการผลิตและการแข่งขันของความหมาย ในท่ามกลางสิ่งอื่นๆ ศาสนาสามารถที่จะเป็น โภคภัณฑ์ อุดมการณ์ทางการเมือง การเป็นเครื่องหมายของอัตลักษณ์ เครื่องกลทางการตลาด หรือ วัตถุแห่งพิธีกรรม^{๘๕} การศึกษาการเปลี่ยนรูปทางศาสนา โดยใช้กรณีศึกษาพิธีกรรมเข้าทรงเจ้า ของพัฒนา กิติยาชา ซึ่งให้เห็นว่า ในแนวทางการศึกษาแบบผสมผสานทางศาสนายุคดั้งเดิม ดูเหมือนว่าจะไม่เพียงพอเมื่อมีการเกิดขึ้นของพิธีเข้าทรงเจ้าในเขตเมือง ของศาสนาแบบของไทย พัฒนา กิติยาชา ซึ่งให้เห็นว่าขบวนการพหุเทวดา ที่ได้รับการบูชาในพิธี รูปลักษณ์และเทวรูป บนโต๊ะหมู่บูชา แสดงให้เห็นถึงการจัดลำดับที่มีลักษณะเป็นสายเป็นกลุ่มลงมา ของความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบออกไป^{๘๖}

ประเด็นสำคัญที่ต้องการชี้ให้เห็น ก็คือ ในความเชื่อและพิธีการแบบชาวบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ดังกล่าว ก็ยังมีพระพุทธรูปถูกจัดวางอยู่ในลำดับสูงสุด พระพุทธรูปได้รับการบูชาในฐานะเทพอันสูงสุด (the supreme deity*) ครอบครองสถานะอันสูงสุดทั้งในระบบของศาสนาแห่งจิตวิญญาณ ในเชิงสัญลักษณ์ และเชิงจักรวาล^{๘๗} อย่างไรก็ตาม ในบรรดาเทพหรือเทวดาทั้งหลายที่ได้รับการบูชา และกล่าวถึงในงานศึกษาเรื่องนี้ ไม่ว่าจะวิญญาณของเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียง เทพหรือเทวดาในศาสนาพราหมณ์ เทพของชาวจีน ดวงวิญญาณของพระมหากษัตริย์ เจ้าพ่อเจ้าแม่ ในท้องถิ่นต่างๆ พระพุทธรูปก็ต้องถูกจัดวางอยู่ในที่สูงสุด ในโบสถ์ของชาวพุทธในประเทศไทย ก็เช่นเดียวกับแท่นบูชาของคนทรงเจ้า พระพุทธรูปจะต้องถูกจัดอยู่ในชั้นสูงสุด ในตำแหน่งที่สูงสุดและเด่นที่สุด เนื่องจากพระพุทธรูปเจ้าเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งสูงที่สุด (Lord) ในโลกทางจิตวิญญาณของชาวไทย พระองค์ได้รับการเชื่อว่าเป็นเทพของเหล่าเทพองค์ต่างๆ (the deity of deities) และเป็นผู้สั่งสอนของผู้สั่งสอนต่างๆ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นในขอบเขตที่ศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเหล่านี้ จะต้องเริ่มต้นด้วยการท่องบทสวดแบบชาวพุทธ และคนทรงเจ้าทุกคนจะต้องถือศีลอย่างน้อยศีล ๕

^{๘๔} Pattana Kitiarsa, "Beyond Syncretism: Hybridization of Popular Religion in Contemporary Thailand," *Journal of Southeast Asian Studies* 36, No.3: 475.

^{๘๕} Ibid., p. 476.

^{๘๖} Ibid., p. 484.

* พัฒนา กิติยาชา (Pattana Kitiarsa) เขียนบทความเป็นภาษาอังกฤษ และใช้ deity แทนความหมายของเทพหรือเทวดา ในศาสนาพุทธ ซึ่งแม้ว่า Deity จะสามารถใช้ได้ในความหมายของพระผู้เป็นเจ้า (God) หรือเทวี (goddess) ก็ตาม แต่ลักษณะของ deity ก็คือ เป็นพระผู้เป็นเจ้าที่ไม่ต้องอาศัยวิวัฒนาการ

^{๘๗} Ibid., p. 477.

หรือศีล ๘^{๘๕} อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก็ยังทรงเป็นเทพที่ไม่เคยมีการอัญเชิญเพื่อเข้าทรง ในพิธีกรรมเข้าทรงทางจิตวิญญาณแบบชาวบ้านของไทยแต่อย่างใด^{๘๖}

โดยสรุป แม้ว่าหลักการของศาสนาพุทธ จะไม่มีความเชื่อในการดำรงอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าก็ตาม แต่หากเข้าใจพระผู้เป็นเจ้า ในแง่ของสภาวะการดำรงอยู่อันสูงสุดและสมบูรณ์แบบ ที่ทำให้สรรพสิ่งต่างๆ ดำเนินไปตามกฎแห่งสภาวะดังกล่าว พระผู้เป็นเจ้าในลักษณะนี้ก็ไม่ได้ต่างอะไรกับพระธรรม ซึ่งเป็นสิ่งอันสูงสุดในทางพุทธศาสนา เฉากเช่นที่ท่านพุทธทาสได้เปรียบเทียบไว้ หรือเมื่อพิจารณาถึงเป้าหมายของศาสนาและความต้องการของมนุษย์ที่มีต่อศาสนา ซึ่งก็คือ ความรอดที่มนุษย์ต้องการรอดจากสิ่งที่เป็นบาปหรือความทุกข์ เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่แท้จริง เราก็จะพบลักษณะร่วมบางประการที่มีอยู่ระหว่างศาสนาคริสต์และศาสนาพุทธ

ความคิดดังกล่าวเป็นการอธิบายถึงศาสนา ด้วยภาษาธรรม และมีลักษณะก้าวพ้นขอบเขตของความเป็นชาติ หรือตัวตนออกไปสู่การเป็น “ศาสนาของมนุษย์” ในแบบของ รุสโซ แต่ศาสนาในลักษณะดังกล่าว ก็ไม่อาจเป็นไปได้จริงในสังคมของมนุษย์ และเมื่อพิจารณาลักษณะของศาสนาพุทธแบบชาวบ้านของไทย ไม่ว่าจะเป็ศาสนาที่มีการผสมผสานความเชื่อซึ่งแตกต่างกันเข้าด้วยกัน (syncretism) หรือจะเป็นศาสนาที่มีการการผสมปนเป (hybridization) ก็ตาม ความเชื่อในการมีอยู่ของ “เทพ” หรือ “เทว” หรือ “เทวดา” ก็ยังเข้าไปปะปนกับอยู่กับพุทธศาสนาแบบชาวบ้านเช่นเดียวกัน ประเด็นที่แตกต่างกัน ก็คือ ในคติแบบพุทธ ในขณะที่พระธรรม เป็นความสมบูรณ์แบบสูงสุด แต่ยังมี ความเชื่อในการมีอยู่ของ เทวดา หรือเทพเจ้า แยกออกมา ทำให้เทพเจ้าหรือเทวดา มีอยู่ได้หลายองค์ และเทพเหล่านี้ก็ไม่ใช่ผู้ที่สร้างโลก แต่สำหรับคคิของชาวคริสต์ มีพระผู้เป็นเจ้าเป็นสภาวะที่สูงสุดและสมบูรณ์แบบที่สุด ทำให้มีพระผู้เป็นเจ้าได้เพียงหนึ่งเดียว ในทัศนะของชาวพุทธโดยทั่วไป สภาวะอันสูงของศาสนาคริสต์ คือ พระผู้เป็นเจ้า ไม่ได้ถูกนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่สูงสุดของชาวพุทธ คือ พระธรรม แต่พระผู้เป็นเจ้าของชาวคริสต์ ถูกนำมาเปรียบเทียบกับเทพ หรือเทวดา ซึ่งเป็นเพียงส่วนประกอบของศาสนาพุทธเท่านั้น

เมื่อชาวคริสต์มีความคิดในการอ้างอิงอำนาจการปกครองที่มาจากพระผู้เป็นเจ้า ประเด็นที่จะต้องพิจารณาคือ ไปถึงคือ ในคติแบบพุทธ มีประเด็นการอ้างอิงอำนาจการปกครองที่มาจากเหล่าเทพเจ้าหรือเทวดา หรือไม่ อย่างไร หรือจะเป็นการอ้างอิงอำนาจที่มาจากสิ่งสูงสุดของพุทธศาสนา คือ พระธรรม เอง ? และศาสนาจะอยู่ในสถานะอย่างไร ในการปกครอง

^{๘๕} Ibid., p. 477.

^{๘๖} Ibid., p. 478.

ศาสนากับที่มาแห่งอำนาจการปกครอง ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การได้กันระหว่างปรัชญาของโสเครตีส กับศาสนธรรมของนครรัฐ เป็นความพยายามของโสเครตีส ที่จะขัดเกลาและแก้ไขความเห็นในทางศาสนาของชาวเอเธนส์ที่เต็มไปด้วยข้อบกพร่องให้ดีขึ้น^{๒๒} ไม่ใช่การโต้เถียงกันในประเด็นที่มาแห่งอำนาจการปกครอง ความสำคัญของศาสนาหรือเทพเจ้าในสมัยกรีกโบราณ ไม่ได้อยู่ที่การเป็นแหล่งที่มาของอำนาจการปกครองที่มาจากเทพเจ้า แต่เป็นพันธะทางการเมืองที่มาจากเหล่าเทพเจ้าซึ่งเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย

การอ้างอิงอำนาจทางการเมืองที่มาจากพระผู้เป็นเจ้า อาจกล่าวได้ว่ามีจุดเริ่มต้นจากความคิดทางการเมืองของคริสต์ศาสนาในยุคกลาง อิทธิพลจากความเชื่อเรื่องบาปดั้งเดิมของมนุษย์ (original sin) ทำให้พวกพระในคริสต์ศาสนาสรุปว่า ความจำเป็นที่ต้องใช้อำนาจทางการเมือง ก็สืบเนื่องมาจากความชั่วในธรรมชาติของมนุษย์ อำนาจทางการเมืองมีไว้เพื่อทิ้งลงโทษและแก้ไขบาปของมนุษย์ ทฤษฎีในการมองการเมืองในลักษณะนี้จะตรงกันข้ามกับความคิดในยุคคลาสสิกของเพลโต และ แอริสโตเติล ซึ่งต่างมองว่าการปกครองและการเมืองเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์พบกับความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์^{๒๓} ในเงื่อนไขว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ถ้าสังคมการเมืองนั้น ปกครองโดยผู้ปกครองที่มีคุณธรรม ในกรณีของความคิดทางการเมืองในสมัยกลาง ซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลความคิดทางคริสต์ศาสนา ผู้ที่มีคุณธรรมสูงสุดย่อมได้แก่ พระผู้เป็นเจ้าบนสวรรค์ และด้วยเหตุนี้เจตจำนงที่พระผู้เป็นเจ้ามีต่อมวลมนุษย์ ย่อมเป็นเจตจำนงที่ดีและชอบธรรม ส่วนในโลกมนุษย์นั้น ผู้ที่มีคุณธรรมคือ พระและนักบวช ดังนั้นอำนาจในการปกครองสูงสุดย่อมตกอยู่ทางฝ่ายศาสนจักร ส่วนฝ่ายอาณาจักรนั้น จะมีความชอบธรรมในการปกครองก็ต่อเมื่อผู้ปกครองนั้น มีคุณธรรมที่เป็นที่ยอมรับจากทางฝ่ายศาสนจักร โดยที่ทางฝ่ายศาสนจักรจะกระทำการมอบอำนาจให้ผู้ปกครองทางฝ่ายอาณาจักรเป็นตัวแทนในการใช้อำนาจการปกครองอันชอบธรรมนั้น คราบเท่าที่ผู้ปกครองนั้นปกครองด้วยคุณธรรม^{๒๔}

ภายใต้แนวคิดของอาณาจักร โรมันอันศักดิ์สิทธิ์ อำนาจสูงสุดเพียงหนึ่งเดียวในโลกนี้จะต้องเป็นของพระเจ้า และแม้ว่าตัวแทนของพระเจ้าในโลกอาจจะมีได้มากกว่าหนึ่ง คือ อาจเป็นองค์สันตะปาปาหรือองค์จักรพรรดิ แต่ความสำคัญของการกิจของสองสถาบันนี้ก็ชัดเจนว่า

^{๒๒} สมบัติ จันทรวงศ์, "ศาสนชุมชนอิสระในรัฐที่เป็นเสรี: ว่าด้วยเสรีภาพทางศาสนาและการเมืองในปรัชญาการเมืองตะวันตก," ใน *วิถีสังคมไทย สรรพนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ 6 กฎหมายและสิทธิมนุษยชน* สันติสุข โสภณศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๑-๒.

^{๒๓} ไซอันด์ ไชยพร, *ความคิดทางการเมืองของคริสต์ศาสนาในยุคกลาง*, เอกสารประกอบการเรียน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อัคราเนนา), หน้า ๒.

^{๒๔} ไซอันด์ ไชยพร, *ความคิดทางการเมืองของคริสต์ศาสนาในยุคกลาง*, หน้า ๘-๘.

ภารกิจทางธรรม เป็นสิ่งที่สูงกว่าภารกิจทางโลก เพราะที่อยู่เหนือกว่าทั้งสันตะปาปาและองค์จักรพรรดิก็คือ พระคริสต์นั่นเอง^{๒๔}

การเสนอทฤษฎีว่าด้วยขันติธรรมของ ลีอก เป็นการตระหนักถึงความวุ่นวายเมื่อนำเรื่องของศาสนจักรมาปะปนกับอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ฝ่ายศาสนจักรก้าวเข้ามามีอำนาจการเมือง ลีอก จึงแยกแยะความแตกต่างในธรรมชาติของสองส่วนนี้ โดยเริ่มต้นด้วยการวิจารณ์ต่อศาสนจักรแบบจารีต และต่อต้านแนวคิดการมีอำนาจปกครองของฝ่ายศาสนจักร ด้วยการอ้างอิงถึงหลักการในพระธรรมลูกา (Luke) ซึ่งพระเยซูได้ตรัสแก่อัครสาวก ว่า “ในโลกนี้ กษัตริย์ย่อมเป็นเจ้าของประชากรในความปกครองของตน และเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองบ้านเมืองขอมือถือกันว่าเป็นเจ้านูญนาคุณของราษฎร แต่สำหรับพวกท่านหาเป็นอย่างนั้นไม่” ข้อความในพระวรสารที่ ลีอกยกขึ้นมาอ้างอิง ย่อมถือเป็นคำตอบสำหรับคำถามในเชิงทฤษฎีที่ว่า ใครควรจะเป็นผู้ปกครองมนุษย์ระหว่างผู้ที่อ้างสิทธิที่มาจากพระผู้เป็นเจ้า กับมนุษย์ที่ไม่ต้องอ้างอิงสิทธิแห่งอำนาจจากพระผู้เป็นเจ้า

การศึกษาขันติธรรมและเสรีภาพทางศาสนา ของรัฐธรรมนูญไทย ภายใต้รัฐธรรมนูญตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ ถึง ๒๕๔๐ เป็นการศึกษาที่เริ่มจากจุดเปลี่ยนผ่านอำนาจการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งกษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ และมีอำนาจสูงสุด มาสู่ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งอำนาจทางการเมืองอยู่ที่ราษฎร (หรืออยู่ที่ “คณะราษฎร” ก็แล้วแต่จะถกเถียงกัน) โดยจุดของการเปลี่ยนผ่านอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ดังนั้น เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน จึงต้องย้อนไปตรวจสอบลักษณะของที่มาแห่งอำนาจของผู้ปกครองเดิม และการเปลี่ยนผ่านเข้ามาสู่ระบอบใหม่

สำหรับประเด็นเรื่องเทวสิทธิ์ ในคติทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่มาแห่งอำนาจปกครอง นั้น เมื่อพิจารณาย้อนกลับไปสู่กำเนิดของพุทธศาสนา เจ้าชายสิทธัตถะ ได้ละทิ้งอำนาจทางการเมืองการปกครอง เพื่อแสวงหาหนทางแห่งการดับทุกข์ และการที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งแก่พระอานนท์ ว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว จักเป็นพระศาสดาของท่านทั้งหลายเมื่อเราล่วงลับไป.”^{๒๕} ทำให้เห็นได้ว่าพระองค์ ก็มีได้มอบหมายหรือระบุให้บุคคลผู้ใดบุคคลหนึ่ง เป็นผู้มีอำนาจเหนือผู้ใด ทั้งอำนาจในทางการเมืองของฝ่ายอาณาจักรและอำนาจทางศาสนจักรในหมู่คณะสงฆ์ และที่สำคัญก็คือ ศาสนาพุทธ เมื่อกล่าวกันว่าเป็นศาสนาที่ไม่ได้

^{๒๔} สมบัติ จันทรวงศ์, “ศาสนชุมชนอิสระในรัฐที่เป็นเสรี : ว่าด้วยเสรีภาพทางศาสนาและการเมืองในปรัชญาการเมืองตะวันตก,” ใน *วิถีสังคมไทย สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ 6 กฎหมายและสิทธิมนุษยชน*, สันติสุข โสภณศิริ, บรรณาธิการ, หน้า ๒๗๗.

^{๒๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๒๘.

อาศัยวิวัฒนาการ หรือการเปิดเผยสังขรณ์ที่ต้องอาศัยประกาศก จึงไม่เป็นการเปิดโอกาสให้พวก พระหรือประกาศก ใช้เป็นข้ออ้างในการผูกขาดและแสดงความเหนือกว่าบุคคลอื่นได้

อย่างไรก็ตาม การยอมรับพุทธศาสนาของคนไทยมาแต่อดีต ทำให้ทั้งผู้ปกครอง และผู้อยู่ ได้ปกครองมีความเชื่อร่วมกันในวิถีมองโลกและชีวิตตามหลักของพุทธศาสนาแล้ว อย่างหนึ่ง นั้น ก็คือ สถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่สุดตามสภาพสังคมแบบเดิม กลายเป็น สถาบันที่มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับศาสนาอย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยสุโขทัย^{๒๖} ความสัมพันธ์ ระหว่างศาสนากับการเมือง แบบคติพุทธในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา เป็นไปในลักษณะ ของการนำหลักการของพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการปกครองเพื่อเสริมสถานะ และความ มั่นคงในอำนาจทางการเมืองของอาณาจักร^{๒๗} ไม่ว่าจะเป็นการพยายามที่จะเป็น หรือสร้างภาพพจน์ ในการเป็น “ธรรมราชา” มีหน้าที่เปรียบประดุจพระพุทธเจ้าพาผู้สัตว์ข้ามให้พ้นทุกข์ คือ เป็น ปราชญ์ผู้รู้ธรรม เทศนาสั่งสอนประชาชน เป็นผู้ประพาศธรรม หรือการเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา ด้วย วิธีการต่างๆ เช่น งานนิพนธ์ทางศาสนา การสร้างจารึก การออกบวช มติทางศาสนาที่เข้ามา เกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเมือง ไม่ใช่การอ้างอำนาจเหนือการเมือง แต่เป็นการเผยแพร่คำสั่งสอนเข้าสู่ ผู้มีอำนาจทางการเมือง

ในเวลาต่อมา แนวคิดแบบพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ก็เริ่มได้รับอิทธิพลจากคติพราหมณ์ ดังจะเห็นได้จาก เมื่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมแปรเปลี่ยนไป พระเจ้าลิไท ผู้เป็น “พระมหากษัตริย์ ธรรมราชา” ผู้ยิ่งใหญ่เอง เมื่อต้องขัดแย้งกับอยุธยา ก็ได้พยายามใช้ประโยชน์จากทั้งคติพราหมณ์-ฮินดู ของขอมที่เน้นเรื่อง “เทวราช” และความศักดิ์สิทธิ์เหนือนมนุษย์ธรรมดาๆ ของกษัตริย์ โดยพยายาม จะประสานความเชื่อดังกล่าวเข้ากับหลักความเชื่อทางพุทธศาสนา^{๒๘} และแนวคิด “เทวราชา” ก็ ปรากฏชัดเจนขึ้นในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสถาบันการบริหารและปกครอง ได้ให้ ความสำคัญแก่กษัตริย์ในฐานะเทวราชา พระมหากษัตริย์เท่านั้น ที่มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน เป็น

^{๒๖} สมบัติ จันทรวงศ์, “ศาสนากับการเมือง: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และวิโศบายของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ,” *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓-ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ (ก.ย.๒๕๓๑-เม.ย.๒๕๓๒): ๒๘.

^{๒๗} สมบูรณ์ สุขสำราญ, “พุทธศาสนากับการเมืองไทย,” ใน *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*, เอกสาร การสอนชุดวิชา หน่วยที่ ๑-๓ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๒.

^{๒๘} สมบัติ จันทรวงศ์, “ศาสนากับการเมือง: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และวิโศบายของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ,” *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ - ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ (ก.ย.๒๕๓๑-เม.ย.๒๕๓๒): ๓๑.

เจ้าชีวิตของประชาชน”^{๙๕} ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างศาสนากับอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา เราอาจสรุปได้ว่าเป็นช่วงเวลาของการผสมผสานอิทธิพลของศาสนาฮินดูที่ผ่านมาจากเขมรกับศาสนาพุทธและความเชื่อดั้งเดิมในคติแบบพุทธของของสังคมไทย ความหมายและการสนับสนุนอำนาจของผู้ปกครองในรูปแบบที่แตกต่างกันของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ก็คือพุทธศาสนา รับรองสิทธิธรรมของผู้ปกครองด้วยธรรมะ และเปรียบผู้ปกครองประหนึ่งเป็นที่มาของความยุติธรรมของสังคม อันจะทำให้สังคมมีความสงบสุขร่มเย็น ในขณะที่ศาสนาฮินดู (เขมร) ได้อธิบายถึงความชอบธรรมในอำนาจและสถานภาพของผู้ปกครอง ว่าเป็นเจตนาของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าพระมหากษัตริย์ซึ่งเปรียบเสมือนสมมติเทพมีอำนาจ มีความสง่างามเหนือบุคคลธรรมดา จึงมีความชอบธรรมที่จะปกครอง ทั้งสองให้การอธิบายที่เป็นเครื่องค้ำจุนอำนาจทางการเมืองของสถาบันกษัตริย์อย่างสอดคล้องกัน และการสอดคล้องประสานกันนี้ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน”^{๙๖}

เราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะ เป็น philosopher king ซึ่งเป็นผู้ปกครองในอุดมคติแบบเพลโต ผู้ปกครองที่มีคุณธรรมซึ่งได้รับการยอมรับและมอบหมายอำนาจจากทางฝ่ายศาสนจักรในความคิดทางการเมืองสมัยกลาง หรือผู้ปกครองแบบธรรมราชาของไทย ก็ตาม จุดร่วมสำคัญประการหนึ่งก็คือ การจะเป็นสังคมการเมืองที่ดีได้จะต้องมีผู้ปกครองที่มีคุณธรรม ส่วนที่มาแห่งคุณธรรมนั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความแตกต่างกันออกไป

แต่กระนั้นก็ตาม ผู้ปกครองแบบ “ธรรมราชา” ในคติพุทธศาสนา ที่ได้รับการผนวกด้วย “เทวราชา” ตามคติพราหมณ์ในปลายสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา ก็มีลักษณะที่แตกต่างจากลัทธิเทวสิทธิ์ (divine right) แบบตะวันตก การที่กษัตริย์ไทยมีพระนามซึ่งบ่งถึงการอ้างพระองค์เป็นเสมือนหนึ่งเทพเจ้าในศาสนาฮินดู เช่น พระนารายณ์ หรือรามาริษตินั้น ต่างกับการอ้างว่า สิทธิในการเป็นผู้ปกครองนั้นได้มาจากเทพเจ้า สิ่งที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นพื้นฐานของที่มาแห่งอำนาจ และการใช้อำนาจได้แก่ การมีธรรม มากกว่า การอ้างเทวสิทธิ์ หรือ โองการจากสวรรค์ ดังนั้นพระมหากษัตริย์ไทยจึงมีแนวโน้มที่จะเชื่อมโยงตัวพระองค์เอง และการปฏิบัติพระองค์กับพระพุทธรูป และพระธรรมของพระพุทธเจ้ามากกว่าการอ้างเทวสิทธิ์”^{๙๗} เทวราชาของไทย มิได้เป็นเทวราชาที่ได้อ้างอิงว่าได้รับมอบอำนาจมาจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้า เทวดา หรือเทพเจ้า ไม่ได้มีความชอบ

^{๙๕} สมบูรณ์ สุขสำราญ, “พุทธศาสนากับการเมืองไทย,” ใน *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*, เอกสารการสอนชุดวิชา หน่วยที่ ๑-๗ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๕๕.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^{๙๗} สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔.

ธรรมด้วยการรับมอบอำนาจปกครองมาจากฝ่ายศาสนจักร แต่เป็นเทวราชา ที่เป็น “สมมติเทพ” ด้วยตนเอง โดยการมีธรรมอยู่ในตนเอง

การรับแนวคิดเทวราชา ที่สมมติว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพ ด้วยพระองค์เอง จึงเน้นอยู่ที่ การรับเฉพาะส่วนของการจัดรูปแบบพิธีกรรม ในแบบพราหมณ์ ที่แสดงให้เห็นว่าองค์พระมหากษัตริย์ เป็นสมมติเทพ ที่มีฐานะเหมือนมนุษย์ เช่น การสร้างปราสาทราชวัง เครื่องทรงและพระราชพิธีทางพราหมณ์ต่างๆ เป็นต้น

การแสดงตนเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกของพระมหากษัตริย์ และการเป็นสมมติเทพของพระองค์เอง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ พระสงฆ์หรือฝ่ายพุทธจักร ไม่อาจอ้างความชอบธรรมที่จะมีอำนาจเหนือกว่าฝ่ายอาณาจักร หรือเข้ามามีอำนาจทางการปกครองด้วยตนเอง และเมื่อฝ่ายพุทธจักร หรือแม้แต่พระสงฆ์เพียงบางกลุ่ม พยายามจะเข้าไปมีหรือใช้อำนาจทางการเมือง จะกลายเป็นสิ่งที่ฝ่ายอาณาจักร ไม่อาจยอมรับได้อย่างเด็ดขาด ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากกรณีของเจ้าพระฝาง เมื่อภายหลังกรุงศรีอยุธยาแตก เมื่อปี พ.ศ.๒๓๑๐ มีกลุ่มต่างๆ พยายามรวบรวมไพร่พลเพื่อตั้งตนเป็นใหญ่ ในบรรดากลุ่มต่างๆ ก็มีกลุ่มของเจ้าพระฝาง ที่มีลักษณะแปลกประหลาดออกไป ก็คือฐานอำนาจที่ผู้นำกลุ่มนี้ใช้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นฐานทางศาสนา (หรือไสยศาสตร์) ที่พระราชารษฎร์เชื่อถือเลื่อมใส เหตุการณ์ของเจ้าพระฝางเมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลอื่นที่อยู่ในเพศสมณะ และสร้างความนิยมในหมู่ประชาชนจนถึงจุดที่จะแข่งบารมีกับพระมหากษัตริย์ได้แล้ว การจะเข้าสู่อำนาจทางการเมืองด้วยการเป็นกษัตริย์ ก็จะสีกออกจากความเป็นพระ เช่นกรณีของพระเจ้าทรงธรรม แต่สำหรับกรณีของเจ้าพระฝาง “หาสีกเป็นคฤหัสถ์ไม่” มีหน้าซ้ำยังแต่งตั้งแม่ทัพนายกองจากพระสงฆ์เป็นหลักอีกด้วย การกระทำของเจ้าพระฝางนั้น เมื่อมองจากอุดมการณ์เดิมของสังคมอยุธยาแล้ว จึงเป็นของที่วิปริตไปจากแนวเดิมเป็นอย่างมากเพราะไม่ใช่การสร้างบารมีทางธรรมให้รับรองอำนาจทางโลกแบบธรรมราชา แต่เป็นการทำให้ศาสนจักรปะปนกับอาณาจักร ทำให้พื้นฐานอำนาจทางธรรมแปรเปลี่ยนด้วยคัมภีร์ของฝ่ายโลกที่ไม่อาจให้อภัยได้^{๒๖}

โดยสรุปแล้ว เมื่อเริ่มต้นพิจารณาจากแนวคิดของ ล็อก ที่ปฏิเสธทฤษฎีเทวสิทธิ์ ก็คือการปฏิเสธอำนาจการปกครองที่อ้างอิงจากพระเจ้า ปฏิเสธการที่ฝ่ายศาสนจักรจะเข้ามาครอบงำอำนาจทางการเมือง ในอีกด้านหนึ่ง ก็ปฏิเสธที่ฝ่ายอาณาจักรจะใช้อำนาจทางการเมืองไปบังคับศาสนจักร ล็อก ขอมรับการปกครองแบบเทวธิปไตย แต่เพียงกรณีที่อยู่ในสังคมการเมืองนั้นได้ยอมรับร่วมกันให้กฎหมายศาสนาเป็นกฎหมายการปกครองมาตั้งแต่แรก หรือมีความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างรัฐกับศาสนา เช่นกรณีสังคมการเมืองของชาวยิว เมื่อกล่าวถึงการปกครองแบบเทวธิปไตย

^{๒๖} สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๓๕-๔๐.

ในแบบของ รุสโซ เขาแสดงให้เห็นว่าเป็นรูปแบบรัฐที่มีศาสนาเป็นของตนเอง เป็นรัฐที่มีความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างศาสนาของพระเจ้ากับความรักกษัตริย์ เทวธิปไตย ทั้งในแบบของ ล็อก และรุสโซ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปกครองที่มีพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นของตนเอง ศาสนากับรัฐจึงเป็นหนึ่งเดียวกัน ในทางตรงกันข้าม สิ่งที่ทั้งสองคนปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง ก็คือ การปกครองที่องค์อธิปัตย์ต้องขึ้นกับอำนาจภายนอก ก็คือ ประมุขแห่งศาสนจักร โรมันคาทอลิก ดังที่ ล็อก และรุสโซ ต่างก็ปฏิเสธ โรมันคาทอลิก และ รุสโซ จัดประเภทของศาสนานี้แตกต่างหากเป็นประเภทที่ ๓ และเรียกว่า “ศาสนาของพระเจ้า” ดังนั้น เมื่อเทียบเคียง “อุดมการณ์สังฆาธิปไตย (Theocracy) ของเจ้าพระฝาง”^{๓๓} กับ “เทวธิปไตย” ในความหมายของ theocracy ดังกล่าว จึงมีความหมายร่วมกันในลักษณะที่เป็นความพยายามที่จะปกครองโดยพระเจ้าและการนำศาสนจักรมาปะปนกับอาณาจักร แต่สังฆาธิปไตยในลักษณะดังกล่าว ก็ไม่ใช่ “ศาสนาของพระเจ้า” ในแบบของ รุสโซ หรือพวกโรมันคาทอลิก ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์อธิปัตย์ภายนอก คือ ศาสนจักรแห่งโรม

นอกเหนือจากนี้ สังฆาธิปไตยลักษณะของเจ้าพระฝาง ก็มีแนวโน้มคิดแบบเทวราชา ในยุคเดียวกันนั้น เพราะเทวราชาในสมัยสุโขทัยและอยุธยา พระสงฆ์ ก็ไม่ได้มีอำนาจเหนือศาสนจักร และ ความเป็นเทวราช ของกษัตริย์แบบสุโขทัยหรืออยุธยา ก็ไม่ได้รับมอบอำนาจจากเทวดา หรือเทพเจ้า แต่เป็นสมมติเทพด้วยพระองค์เอง การรับมิตทางศาสนาเรื่องเทวดา หรือเทพเจ้า ทั้งๆที่มีคติแบบพุทธที่ไม่เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้า เป็นเพียงการรับแนวคิดเรื่องพิธีกรรมที่จะเสริมความศักดิ์สิทธิ์ให้กษัตริย์ในฐานะสมมติเทพ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าแนวคิด “สังฆาธิปไตย” ในลักษณะที่พระเจ้าหรือฝ่ายศาสนจักรจะเข้ามามีบทบาทและอำนาจในทางการเมือง สำหรับสังคมไทยแล้ว จะถูกปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง และถูกมองว่าเป็นเรื่องอันไม่สมควรเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเหตุผลสำคัญที่จะทำให้เรื่องทางโลกอันเต็มไปด้วยกิเลสตัณหา เข้าไปแปรเปลี่ยนความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนา และเพื่อไม่ให้ศาสนจักร ไม่ว่าจะเป็พระเจ้าหรือนักบวชของศาสนาใด เข้ามามีอำนาจทางการเมืองได้ สันนิษฐานได้ว่า แนวคิดดังกล่าวถูกนำมาบัญญัติไว้เป็นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญในยุคต่อๆ มา เริ่มตั้งแต่รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๔๘๒ ซึ่งกำหนดให้ “ภิกษุ สามเณร นักพรต หรือนักบวช”^{๓๔} ไม่อาจใช้สิทธิเลือกตั้ง และไม่มีสิทธิเข้าสู่อำนาจทางการเมืองโดยการเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และคณะรัฐมนตรี และนี่ก็ถือว่ เป็นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ทำให้ฝ่ายศาสนจักร ไม่อาจเข้าไปมีหรือใช้อำนาจทางการเมืองได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๓} สมบัติ จันทร์วงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๔๔.

^{๓๔} ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ ตอน ๑๑ เล่ม ๖๖ วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๔๘๒, หน้า ๘๒. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๘๐ (๓)

ที่มาแห่งอำนาจ ที่มาแห่งธรรม ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕

เนื่องจากในแนวคิดเรื่องเทวราชาแบบไทย ไม่มีการมอบหมายอำนาจจากเทวดาหรือเทพเจ้า ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี พ.ศ.๒๔๗๕ จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงบุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากเทวดาหรือเทพเจ้า แต่เป็นการเปลี่ยนผู้ใช้อำนาจปกครอง จาก พระมหากษัตริย์ ไปเป็นราษฎร (หรือชนชั้นนำ) โดยยังคงสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ในฐานะประมุข ทำให้ความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ จึงมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สัญลักษณ์แห่งความเป็นสมมติเทพ ที่มีสถานะเหนือกว่าบุคคลธรรมดา ก็ยังคงเป็นไปในลักษณะเดิม และเป็นสมมติเทพที่ไม่ได้มีอำนาจที่แท้จริง

ในการเปลี่ยนผ่านจากอำนาจของกษัตริย์ มาสู่ราษฎรตามแนวคิดของการปกครองระบอบประชาธิปไตย กล่าวกันว่ามี การให้ความหมายจาก ๒ ฝ่าย และความหมายทั้ง ๒ ลักษณะนี้ ก็ปรากฏให้เห็นอยู่ในรัฐธรรมนูญเช่นกัน แม้ว่าจะเป็นความหมายที่แตกต่างกัน แต่ในที่สุดแล้วก็สามารถประนีประนอมกันได้ ดังนี้

๑. ฝ่ายคณะผู้ก่อการ ความหมายของการเปลี่ยนผ่านอำนาจ เห็นได้ไม่ยากนักจาก “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕” (ประกาศใช้วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕) ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก ที่ต้องกลายเป็นฉบับชั่วคราว มีคำกล่าวว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นฉบับของคณะราษฎร โดยมีหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการร่างขึ้น^{๑๔} ในคำปรารภสั้นๆ ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ระบุถึงเหตุผลในการออกรัฐธรรมนูญว่า “โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และโดยทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร” เมื่อพิจารณาประกอบกับ แดงการณ์ที่นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้า “คณะราษฎร” ได้อ่านในการยึดอำนาจที่รู้จักกันในนามของ “ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ ๑” ซึ่งเต็มไปด้วยถ้อยคำที่ดูคั้น ประณามพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมทั้งให้เหตุผลในการ “รวมกำลังกันตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว”^{๑๕} ในความหมายของฝ่ายนี้ การเปลี่ยนผ่านอำนาจ จึงเกิดขึ้นด้วยการยึดอำนาจจากพระมหากษัตริย์ ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับเริ่มแรกนี้ จึงกำหนดหลักการอันสำคัญ

^{๑๔} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติการเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐*, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๕.

ที่สุด ในมาตรา ๑ ว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย”^{๑๑๑} การเปลี่ยนการปกครองซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านอำนาจโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือสำคัญ จึงมีที่มาจากคณะราษฎรเอง

แม้ว่าคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จะยังเห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างน้อยที่สุดก็เห็นได้จากในโครงสร้างของรัฐธรรมนูญฉบับแรก ที่คณะราษฎรเป็นผู้ร่างขึ้น โครงสร้างของบุคคลและคณะบุคคลที่จะใช้อำนาจแทนราษฎร มี กษัตริย์ เป็นลำดับแรก ในบรรดา ๔ สถาบัน* และได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของกษัตริย์ในหมวดที่ ๒ มาตรา ๓-๑๖ แต่ในแง่เชิงสัญลักษณ์และความเป็นเทวราชาหรือสมมติเทพ ก็ไม่ได้ถูกกล่าวถึงหรือให้ความสำคัญจากฝ่ายนี้แต่อย่างใด ไม่ว่าจะนำไปด้วยสาเหตุที่เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ต้องเร่งรีบจัดทำขึ้นโดยไม่มีเวลาคิดเรื่องอื่นนอกจากโครงสร้างสถาบันการเมือง หรือจะด้วยเจตนาที่ไม่ให้ความสำคัญก็ตาม แต่เมื่อเปรียบเทียบกับความหมายของอีกฝ่ายหนึ่งแล้วจะพบการให้ความสำคัญที่แตกต่างกัน ซึ่งจะกล่าวถึงในข้อต่อไป

๒. ฝ่ายเจ้านายเชื้อพระวงศ์ มีการกล่าวกันว่าความขัดแย้งระหว่างฝ่ายคณะราษฎร กับฝ่ายอนุรักษนิยม เกี่ยวกับพระราชอำนาจและสถานะของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับแรก ที่กลายเป็นฉบับชั่วคราว เป็นสาเหตุหนึ่งที่ต้องมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นในเวลาต่อมา^{๑๑๒} การให้ความหมายของฝ่ายเจ้านายเชื้อพระวงศ์ จึงแสดงอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรอย่างชัดเจน

เหตุการณ์ภายหลังการใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรก แสดงให้เห็นถึงความพยายามประนีประนอมระหว่างฝ่ายคณะราษฎร และฝ่ายเจ้านายกลุ่มอนุรักษนิยม ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรก คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (อดีตเสนาบดีกระทรวงธรรมการ สมัยรัชกาลที่ ๖) เลือกประธานคณะกรรมการราษฎร คือ พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) และที่สำคัญเกี่ยวข้องโดยตรงก็คือ การร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งดำเนินการโดย “อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ” ที่มีพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นประธาน และมีหลวงประดิษฐ

^{๑๑๑} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๕ วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๑๖๖. พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕.

* มาตรา ๒ แห่งรัฐธรรมนูญถาวรฉบับปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ระบุว่า “ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดังจะกล่าวต่อไปนี้ เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎร ตามที่จะได้กล่าวต่อไปในรัฐธรรมนูญ คือ ๑ กษัตริย์ ๒ สภาผู้แทนราษฎร ๓ คณะกรรมการราษฎร ๔ ศาล”

^{๑๑๒} นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย : ๖๐ ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔-๕ และ ชาญวิทย์ เกษนครศิริ, ประวัติการเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๔-๗.

มบูรรมซึ่งเป็นสมาชิกคณะราษฎรเพียงคนเดียวเป็นกรรมการ (ต่อมาภายหลังได้เพิ่มกรรมการอีก ๒ นาย โดยมี พระยาศรีวิศาลวาจา อธิบดีปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับตามแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ ๑ สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕* อีกคนหนึ่งคือ นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน) ในขณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้น สมาชิกส่วนใหญ่เป็นขุนนางในระบบเก่าในระดับ “พระยา” สะท้อนให้เห็นว่าลักษณะรัฐธรรมนูญนี้จะออกมาในแนวใด ด้านหนึ่งดูเป็นเรื่องของการประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับเจ้านายและขุนนางระดับอาวุโส แต่อีกด้านหนึ่งถือได้ว่าเป็นความเสียดเปรียบและพ่ายแพ้ของคณะราษฎร ซึ่งเมื่อยึดอำนาจได้แล้วไม่มีกำลังและฐานอำนาจพอที่จะผลักดันไปในแนวทางของตนได้อย่างเต็มที^{๙๙} ความหมายของการเปลี่ยนผ่านอำนาจจากฝ่ายนี้มีความหมายของการพระราชทานรัฐธรรมนูญจากพระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ

เมื่อเกิดการต่อรองระหว่างฝ่ายเจ้า กับฝ่ายคณะราษฎร ซึ่งคณะราษฎรเองก็ยอมรับสถานะ “ชั่วคราว” ของรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามที่ตนเสนอ หลวงประดิษฐมนูธรรมเองก็เห็นว่าการมีกษัตริย์อยู่ต่อไปจะช่วยแก้ไขปัญหาไม่ให้เกิดการแก่งแย่งกันเป็นใหญ่ระหว่างผู้นำของฝ่ายปฏิวัติด้วยกัน^{๑๐} เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจึงเห็นเค้าร่างของการให้ความสำคัญและรักษาสถานะพระมหากษัตริย์ในแง่ความเป็นสมมติเทพ หรือธรรมราชา ได้ไม่ยากในรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ ๒ หรือจะเรียกว่าเป็นรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรก ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

* ในปี พ.ศ.๒๔๗๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีวิศาลวาจา (เทียนเถียง สุนครกูล) ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ผู้สำเร็จเนติบัณฑิตจากประเทศอังกฤษ และนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ผู้สำเร็จวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard) เคยเป็นผู้แทนราษฎรรัฐนิวแฮมเชอร์ สังกัดพรรคดีโมแครท รองประธานเดินเรือแห่งสหรัฐ และเป็นผู้แทนอเมริกันในสภาการขนส่งทางทะเลของฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทั้งสองท่านนี้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและมีพระบรมราชโองการให้เป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งสองท่านได้ร่างรัฐธรรมนูญเสร็จในวันที่ ๕ มีนาคม ๒๔๗๔ ร่างเป็นภาษาอังกฤษใช้ชื่อว่า An Outline of Changes in the Form of Government (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, *พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๓), หน้า ๖๑-๒.)

^{๙๙} ชาญวิทย์ เกษครศิริ, *ประวัติศาสตร์การเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐*, หน้า ๑๒๖.

^{๑๐} นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย : ๖๐ ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย*, หน้า ๒๔-๕.

๑) ความเป็น “อเนกนิกรสโมสรสมมติ”

แม้ว่า “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” จะเป็นแนวคิดที่มาจากคติทางพุทธศาสนาที่นำมาใช้ในการปกครอง โดยการอธิบายว่าพระมหากษัตริย์ทรงขึ้นครองราชย์โดยความเห็นชอบของชุมชนการเมือง^{๑๑} ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับแนวคิดเรื่องสัญญาประชาคม ของ ล็อก เอง และดูเหมือนว่าหลักการในแนวคิดเรื่องอเนกนิกรสโมสรสมมติ จะไปด้วยกันไม่ค่อยจะได้กับความเป็นสมมติเทพหรือเทวราชา แบบพราหมณ์ก็ตาม แต่ความเป็น “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” ก็ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายเจ้าเองด้วย ดังจะเห็นได้จาก พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว (ซึ่งถือว่าเป็นฉบับของคณะราษฎร) มาตรา ๔ ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศ คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบมรดกให้ให้เป็นไปตามกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร” และในรัฐธรรมนูญการแห่งราชอาณาจักรสยาม (ฉบับถาวรซึ่งถือว่าเป็นฉบับที่ฝ่ายเจ้าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการร่าง) มาตรา ๕ ก็บัญญัติไว้ในลักษณะเช่นเดียวกันว่า “การสืบราชสมบัติท่านว่าให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร” ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (พระยามโนปกรณนิติธาดา) แดงถึงการบัญญัติมาตรานี้ ต่อสภาผู้แทนราษฎรในการพิจารณาว่ารัฐธรรมนูญ ว่า

... ดังนี้ ไม่ใช่เป็นของใหม่ ถ้าเรารับว่าจะเลือกพระเจ้าแผ่นดินสยามขึ้นครองราชสมบัติด้วยการอัญเชิญของประชาชนอย่างที่ว่า “อเนกนิกร สโมสรสมมติ” ซึ่งไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน เสด็จเถลิงถวัลย์สมบัติโดยพระราชอำนาจที่มาจากสวรรค์เหมือนต่างประเทศในบางสมัยบางเมืองที่เขาถือ ประเพณีของเราไม่มีเช่นนั้น ประเพณีของเรามีว่า พระมหากษัตริย์เสด็จเถลิงถวัลย์สมบัติด้วยประชาชนอัญเชิญเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ ที่ว่าประกอบด้วยความเห็นชอบของผู้แทน สภานี้เป็นผู้แทนราษฎร ๑๑ ล้านเศษ^{๑๒}

รัฐธรรมนูญ ทั้ง ๒ ฉบับนี้ จึงไม่แตกต่างในการให้ความหมายของพระมหากษัตริย์ในการเป็นอเนกนิกรสโมสรสมมติ จากคำแถลงของประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (พระยามโนปกรณนิติธาดา) ซึ่งถือว่าเป็นฝ่ายอนุรักษนิยม ก็มีได้อย่างความเป็นสมมติเทพหรือเทวราชาในแบบ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖-๗.

^{๑๒} สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๖/๒๔๗๕ วันศุกร์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๕ (คอนบ้าย), หน้า ๑๕๗.

อื่น แต่ยอมรับให้การสืบราชสมบัติ ต้อง“ประกอบด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร” ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นอนาธิปไตยโมฆะสมมติ ที่เป็นคติโบราณแบบพุทธ การยอมรับคติแบบนี้ นอกจากจะมีเหตุผลที่เป็นโบราณราชประเพณีแล้ว ก็อาจเป็นไปได้ว่าฝ่ายอนุรักษนิยมเอง ก็พยายามจะแสดงให้เห็นถึงความกลมกลืนและความต่อเนื่องจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ไม่ให้เกิดความหมายของการเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นการเปลี่ยนผ่านอำนาจเป็นไปอย่างกลมกลืน และไม่กระทบต่อสถานะของพระมหากษัตริย์

๒) ที่มาของคำปรารภในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

ประธานคณะกรรมการราษฎร (พระยา มโนปกรณนิติธาดา) ได้กล่าวถึงที่มาของคำปรารภในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ไว้ว่า

โปรดเกล้าฯ ให้พระสารประเสริฐ ไปร่างประกาศนี้ ซึ่งแต่แรกทรงหวังที่จะให้อาลักษณ์อ่านในเวลาที่จะพระราชทาน เมื่อพระสารประเสริฐได้ร่างแล้วก็นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทูลพระเนตรแล้วก็พระราชทานมาให้คณะกรรมการราษฎรดู คณะกรรมการราษฎรพิจารณาเห็นว่าถ้อยคำที่เขียนมานั้นถ้าจะใช้เป็นพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญก็จะเหมาะและงดงามดี^{๓๓}

เมื่อมีความเห็นที่จะนำร่างประกาศที่เตรียมไว้ในพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ มาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ จึงต้องนำร่างประกาศดังกล่าวเข้าที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาและอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญด้วย ในการพิจารณาถ้อยคำในพระราชปรารภนั้น มี “ภาษามครและสังสกฤต ที่เราอ่านไม่เข้าใจว่าแปลว่าอะไร” ในที่ประชุมจึงได้เรียกผู้ชำนาญทางภาษา คือ พระธรรมนิเทศทวยหาร มาแปลความให้ฟัง^{๓๔} เนื่องจาก ภาษามคร เป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ภาษามคร ก็คือ ภาษาบาลี เป็นภาษาหลักในการทรงจำและจารึกรักษาพระพุทธพจน์^{๓๕} และสำหรับภาษาสันสกฤต นั้น ในศาสนาฮินดูเชื่อว่าเป็นภาษาที่เทพเจ้าใช้

^{๓๓} รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๔๓/๒๔๗๕ (วิสามัญ) วันพฤหัสบดีที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๗๕, หน้า ๕๘๖.

^{๓๔} รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๔๓/๒๔๗๕ (วิสามัญ) วันพฤหัสบดีที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๗๕ หน้า ๕๘๖ ; ตัวสะกดเป็นไปตามภาษาคำเดิมในต้นฉบับ

^{๓๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) “บาลี,” ใน พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด...คำวิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๖.

สื่อสารกับมวลชน เพื่อถ่ายทอดความรู้แจ้งและปัญญาญาณแก่เหล่าผู้มีทั้งหลาย ตั้งแต่ครั้ง ดึกดำบรรพ์^{๕๖} ดังนั้น ร่างประกาศซึ่งพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้ร่างขึ้น โดยใช้ภาษามคธ กับ ภาษาสันสกฤต ในส่วนเริ่มต้น บ่อมแสดงนัยถึงการใช้ภาษามคธ เพื่อสื่อสารระหว่างชาวพุทธ หรือสำหรับ “ธรรมราชา” ในฐานะปราชญ์ผู้รู้ในทางพุทธศาสนา กับพสกนิกรผู้เป็น พุทธศาสนิกชน ส่วนภาษาสันสกฤต ก็มีนัยของการสื่อสารจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาสู่ราษฎรในระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นนั่นเอง

๓. พิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ

นอกจากการเตรียมร่างประกาศในพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่ง ของตัวบทรัฐธรรมนูญไปแล้ว ยังปรากฏการเตรียมจัดรูปแบบในพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ ตั้งแต่การกำหนดวันจัดพระราชพิธี ดังคำกล่าวของ ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ที่แจ้งให้ ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรทราบว่

ในทางราชการอยากจะให้รัฐธรรมนูญนี้แล้วเร็วที่สุดที่จะทำได้ เพราะได้กำหนดงาน ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ซึ่งโหรหลวงได้คำนวณแล้วว่าฤกษ์งามยามดี และ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบและโปรดเกล้าฯ ว่าจะให้ออกได้ในวันนั้น และในการนี้มีใจว่าเมื่อเราปรึกษากันเสร็จก็จะออกได้ทันที แต่ต้องไปเขียนในสมุด ไทย ๓ เล่ม^{๕๗}

นอกจากนี้ใน “วันพระราชทานรัฐธรรมนูญ” ก็ทำเป็นพิธีอย่างใหญ่โตเพื่อสร้างความหมายให้กับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ในขณะที่เดียวกันก็สถาปนาความสำคัญให้กับ พระมหากษัตริย์ในฐานะ “ผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญ” มากกว่าการที่คณะราษฎรนำมาซึ่ง รัฐธรรมนูญอย่างในกรณีของฉบับแรก ๒๖ มิถุนายน^{๕๘} และเมื่อเสร็จพิธีการพระราชทาน เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ประธานสภาผู้แทนราษฎร) ได้นำรัฐธรรมนูญใส่พานแว่นฟ้าออกให้ ประชาชนชม ท่ามกลางทหารกองเกียรติยศ และการกระจายเสียงให้ได้ยินทั่วถึง^{๕๙}

^{๕๖} “ภาษาสันสกฤต” [online] Available form <http://th.wikipedia.org/wiki/> [๑๖ มกราคม ๒๕๕๑]

^{๕๗} ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๕/๒๔๗๕ วัน สุกรที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๕ (ตอนเช้า), หน้า ๓๗๐-๑.

^{๕๘} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐, หน้า ๑๒๗.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

ดังนั้น แม้ว่าจะไม่มีการอ้างอิงอำนาจจากสวรรค์ แต่การเปลี่ยนผ่านอำนาจการปกครองจากพระมหากษัตริย์อันเป็นองค์สมมติเทพ มาสู่ราษฎร สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงทำหน้าที่เชิงสัญลักษณ์ในการเป็นประมุขของชาติ ความเป็นธรรมราชา และสมมติเทพยังถูกรักษาไว้ กับองค์พระมหากษัตริย์ ไม่ได้สูญหายไปพร้อมกับอำนาจทางการเมือง และคติของ“เอนกนิกรสโมสรมมติ” พร้อมด้วยความเป็นสมมติเทพ ซึ่งเป็นคติแบบพราหมณ์ ถูกนำมาใช้ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านอำนาจเพื่อรักษาสถานะของพระมหากษัตริย์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมในเชิงสัญลักษณ์ต่างๆ ขณะเดียวกันก็เป็นการสนับสนุนความหมายของการ “พระราชทานรัฐธรรมนูญ” และเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่รัฐธรรมนูญ ซึ่งได้กลายเป็นเสาหลักที่สี่ ของศาสนาแห่งพลเมืองของไทยไปเองอีกด้วย^{๔๐} อย่างไรก็ตาม การที่อำนาจการปกครองซึ่งเดิมอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ โดยทรงมีข้อผูกมัดการใช้อำนาจอยู่กับ “ธรรม” ที่จะต้องทรงเป็น “ธรรมราชา” อันมีศัพทราชาธรรมหรือหลักธรรมอื่นๆ เป็นเรื่องกำกับ ในขณะที่มีการเปลี่ยนผู้ใช้อำนาจการปกครอง แต่กลับไม่ปรากฏการเปลี่ยนผ่านข้อผูกมัดในการใช้อำนาจดังกล่าว มาสู่ผู้ใช้อำนาจคนใหม่แต่อย่างใด จึงเป็นประเด็นที่จะต้องพิจารณาในลำดับต่อไป

ศาสนากับรากฐานทางศีลธรรมในสังคมการเมืองไทย

ในทฤษฎีสัญญาประชาคมของ ลีอ็อก สิ่งที่เป็นข้อผูกมัดการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งอยู่เหนือกว่าฉันทานุมัติของประชาชน ก็คือ กฎแห่งธรรมชาติ ส่วนในแนวคิดศาสนาแห่งพลเมืองของสหรัฐอเมริกา ก็แสดงให้เห็นว่าประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ยังต้องอ้างอิงการต่อสิ่งที่เหนือกว่าประชาชนขึ้นไป ก็คือพระเจ้าเป็นเจ้า^{๔๑} ดังนั้น จึงเป็นประเด็นที่ต้องอภิปรายต่อไปว่าในส่วนของสังคมการเมืองไทยแล้ว อะไรเป็นสิ่งที่ผูกมัดผู้ปกครองในการใช้อำนาจ

ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจเด็ดขาด ดังนั้น ภายใต้ระเบียบสังคมแบบนี้ หากผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดในบ้านเมืองมีธรรม บ้านเมืองก็ย่อมมีธรรม ดังคติที่ว่า

สมย์ใดราชา (ผู้ปกครอง) ทั้งหลายตั้งอยู่ในธรรม
สมย์นั้นราชบุคค์ (ข้าราชการ) ทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในธรรม

^{๔๐} ไปรอดดู Frank E. Reynolds, "Civic Religion in Thailand," *Journal of Asian Studies* XXXVI, No. 2 (February 1997): 227.

^{๔๑} ไปรอดดู Robert N. Bellah, "Civil Religion in America" [Originally published in *Daedalus*, 1967; reprinted in *Daedalus* 134, 4 (Fall 2005), 40-56.] [online] Available form <http://www.facstaff.bucknell.edu/mazur/courses/Documents/Bellah.html> [3 September 2007]

เมื่อราชบุคคลทั้งหลายตั้งอยู่ในธรรม
 พรหมณ์และคหบดีทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในธรรม
 ชาวเมืองและชาวชนบททั้งหลายตั้งอยู่ในธรรม
 เมื่อชาวเมืองและชาวชนบททั้งหลายตั้งอยู่ในธรรม
 ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็มีปรัวรรตสม่ำเสมอ...^{๑๒}

ความมีธรรมของพระมหากษัตริย์ หรือธรรมราชา อาจกล่าวได้ว่า ในความคิดทางการเมืองไทย ได้รับอิทธิพลของความคิดพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นอุดมคติของการปกครองซึ่งผู้ปกครองจะต้องอาศัยเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติตน^{๑๓} ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาตำนานเมืองต่างๆ เช่น พงสวดารเมืองเงินยางเชียงแสน พงสวดารเมืองหริปัญไชย (จามเทวีวงศ์) หรือแนวคิดเรื่อง “ทศพิธราชธรรม” ที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิภคว (ไตรภูมิพระร่วง)^{๑๔} แนวคิดเรื่องธรรมราชา ทำให้เกิดข้อผูกมัดที่พระมหากษัตริย์ จะต้องมีธรรม ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑) พระมหากษัตริย์จะต้องปกครอง ด้วยความมีธรรม เพื่อให้บ้านเมืองมีความสงบร่มเย็น ซึ่งตามคติเดิมนั้น ไม่เพียงแต่จะทำให้เกิดความสงบร่มเย็นที่เกิดจากความประพฤติของคนเพียงเท่านั้น แต่ธรรมของพระราชาจะส่งผลไปทำให้ดินฟ้าอากาศไม่วิปริตอีกด้วย

๒) การมีธรรมของพระราชา เมื่อสังคัมร่มเย็นสงบสุข ก็จะส่งต่อพระราชอำนาจให้มีความมั่นคง ธรรมราชา “จึงมิใช่ผู้ปกครองธรรมดา ซึ่งอาศัยกำลังหรืออำนาจเป็นฐานทางการเมืองการปกครอง ผู้ที่จะเป็นธรรมราชาได้นั้น จะต้องมิเป้าหมายหลักอยู่ที่การสร้างคุณธรรม อำนาจที่ใช้ในการปกครองก็เป็นอำนาจที่อิงหลักธรรม มิใช่การใช้อำนาจโดยอารมณ์หรือเหตุผลส่วนตัว หรือโดยยึดถือผลประโยชน์ของผู้ปกครอง”^{๑๕} ในทางกลับกัน “เมื่อพระราชาผิดธรรมมีอยู่ใน

^{๑๒} อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ๒๑/๕๔/๗๐ อ้างถึงใน สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, “จากกงจักรเป็นควงบัวพิเคราะห์กรณี ๖๐ ปี ที่ชื่อสยามกลายเป็นไทยแลนด์,” ใน *วิถีสังคมไทย สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ ๕ ประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย*, สันติสุข โสภณศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

^{๑๓} สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๔๐.

^{๑๔} โปรตดูรายละเอียดเรื่องประเพณีธรรม ธรรมราชา และทศพิธราชธรรม ได้ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๔๐-๔๖.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

ประเทศใด อุบาทว์ทั้งหลายก็ย่อมมีขึ้นในประเทศนั้น”^{๔๖} และเมื่อบ้านเมืองไม่เรียบร้อยพระราชอำนาจก็ไม่มั่นคง

หลักการปกครองโดยธรรมนี้ จึงมีลักษณะเป็นกฎแน่นอนตายตัวที่เดียว มีลักษณะเดียวกับกฎธรรมชาติ (Natural Law) ซึ่งมีความสูงสุด ชินยาว ไม่เปลี่ยนแปลง อยู่เหนือระเบียบวิธีการปกครองหรือกฎหมายต่างๆ ไปอย่างอื่นด้วย”^{๔๗} การใช้อำนาจปกครองของพระมหากษัตริย์ จึงมีธรรม เป็นข้อผูกมัดที่อยู่เหนือสิ่งอื่นใด

ธรรมกับข้อผูกมัดในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง

ในด้านแรกนี้ ศาสนาเป็นรากฐานทางศีลธรรม ที่กำกับการปกครองของผู้มีอำนาจสูงสุด ทั้งนี้ ตามระบอบดั้งเดิม ก็คือพระมหากษัตริย์ เมื่อกษัตริย์เป็นผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดซึ่งไม่มีอำนาจอื่นใดจะทัดทานได้ ธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการกำกับการใช้อำนาจ และหลักธรรมต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ ก็ได้รับอิทธิพลจากคติทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นทศพิธราชธรรม ที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะขององค์พระมหากษัตริย์ หรือจักรวัตติวัตร ที่เกี่ยวข้องกับหลักการปกครองโดยตรง

การใช้อำนาจปกครองขององค์พระมหากษัตริย์ ที่จะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองกับชาติบ้านเมือง พระมหากษัตริย์จะต้องอยู่ภายใต้หลักธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทศพิธราชธรรม ดังคำปรารภของรัฐธรรมบัญญัติแห่งราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. ๒๔๗๕) ที่ระบุถึงการยึดมั่นในทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์ในอดีต โดยรัชกาลที่ ๗ “ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้เสด็จเสด็จถึงฉวิไลราชย์ผ่านสยามพิภพทรงดำเนินพระราชโอบายปกครองราชอาณาจักร ด้วยวิธีสมบูรณ์าญาสิทธิราชย์ภายในทศพิธราชธรรมจรรยาทรงทำนุบำรุงประเทศให้รุ่งเรืองไพบูรณ์สืบมาครบ ๑๕๐ ปีบริบูรณ์”^{๔๘}

ธรรมไม่ได้มีความจำเป็นเฉพาะการผูกมัดการใช้อำนาจปกครองของพระมหากษัตริย์ เพียงเท่านั้น ธรรมยังจำเป็นสำหรับการกำกับการใช้อำนาจของบรรดาข้าราชการและทหาร อีกด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวไว้ในพระราช

^{๔๖} จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรตคิง ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๑๖), หน้า ๓-๑๐ อ้างถึงใน สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๔๘.

^{๔๗} สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๕๒.

^{๔๘} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๘ หน้า ๕๓๑ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

นิพนธ์ *เทศนาเสือป่า* ถึงความจำเป็นซึ่งต้องการข้าราชการที่มีธรรม มากกว่าข้าราชการที่มีแต่ความรู้ ไว้ว่า

เป็นความจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องพยายามเลือกเฟ้นคนที่ดีจริงๆ ไว้ใช้ในราชการ คำว่า “คนดีจริงๆ” จะแปลแต่เพียงว่ามีวิชาความรู้ดีหรือเฉลียวฉลาดดีเท่านั้นหาเพียงพอไม่ ย่อมจะต้องมุ่งไปถึงผู้ที่ซนทั่วไปนิยมว่าเป็นคนดีโดยรอบตัวด้วย ... การกดขี่ข่มเหงอาณาประชาราษฎร ไม่มีหนทางใดที่จะร้ายไปกว่าการมอบอำนาจไว้ในมือผู้ที่ไม่สมควรจะเป็นที่ไว้วางใจ คนถึงจะมีวิชาเป็นบัณฑิตแก้วพิเศษปานใดก็ดี ถ้าไม่เป็นผู้ที่ประพฤติสัมมาจารีอยู่ด้วยแล้ว จะหวังให้ได้รับความไว้วางใจแห่งอาณาประชาราษฎรหาได้ไม่”^{๕๕}

นอกจากธรรมที่จะกำกับข้าราชการไม่ให้ใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงรังแกประชาชนแล้ว ธรรมอันจำเป็นสำหรับข้าราชการ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต เช่น ข้าราชการรักษาพระราชทรัพย์ “ถ้าเราได้ตั้งใจว่าจะเอาทรัพย์ที่เรารักษานั้นไปใช้ในทางใดๆ นอกจากในราชการแผ่นดินโดยตรงแล้วไซ้ขึ้นชื่อว่าเราเป็นขโมย”^{๕๖} และธรรมก็ยังจำเป็นสำหรับการทำหน้าที่ของทหารอีกด้วย ดังตัวอย่างเช่น สิ่งของที่เป็น “ของข้าศึก เราจะหิบบดยเอาได้โดยไม่ผิด ซ่อนไม่ถูก ผู้ที่ถือพระพุทธรูปศาสนาจะกล่าวเช่นนั้นไม่ได้ เป็นทหารก็ไป เป็นนักรบก็ไป แต่ไม่มีใครอนุญาตให้ไปโจร... เรามีวินัยและมีธรรมอยู่ในใจเราไม่เบียดเบียนพลเรือนที่มีได้เกี่ยวข้องกับเรา”^{๕๗}

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ ยังคงสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้เป็นประมุขของประเทศ คติเรื่องธรรมของพระราชาก็ยังถูกกล่าวถึงอยู่เสมอ ดังคำกล่าวถึง พระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ในคำปรารภแห่งรัฐธรรมนูญ ที่ปรากฏว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันทเดชนคิลกรามาธิบดี เทพยปรियมหาราชรววิงศ... จุฬาลงกรณราชวราราม มหามกุฏราชวิทยาลัย ราชธรรมทศพิศ ฤกษ์กฤษณินภูณ

^{๕๕} มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, “กัณฑ์ที่ ๑๒ ประโยชน์แห่งการอยู่ในธรรม (ทรงแสดง ณ วันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๕๗) ใน *เทศนาเสือป่า* (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ประเสริฐสมุค, ม.ป.ป. [๒๕--]), หน้า ๑๒๒. (ข้อความที่จะอ้างอิงจากงานเรื่องนี้ต่อไปทั้งหมด จะคงตัวสะกดตามเอกสารต้นฉบับไว้)

^{๕๖} มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, “กัณฑ์ที่ ๑๕ ทุจริตะสิกขาบท (ทรงแสดง ณ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๕๘),” ใน *เทศนาเสือป่า*, หน้า ๑๕๖.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

อดุลยกฤษฎาภินิหาร... มงคลลัคนาเมหาวิชัย สุโขทัยธรรมราชา อภินาวศิลปศึกษา...”^{๖๒} รวมถึงการแสดงพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๘ ที่ปรากฏในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตามโบราณราชประเพณี ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๕๓ ในพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”^{๖๓}

ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. ๒๔๗๕) และรัฐธรรมนูญทุกฉบับในเวลาต่อมา ได้บัญญัติไว้ว่า “พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ” ซึ่งอาจเป็นไปได้ด้วยเหตุผลใน ๒ ลักษณะ กล่าวคือ

เหตุผลแรก เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติระหว่างองค์พระประมุขกับพลเมืองส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการตระหนักได้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในอังกฤษ เมื่อกษัตริย์ ไม่ได้นับถือศาสนาหรือนิกายเดียวกับศาสนาของพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ ดังจะเห็นได้จาก ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๘๘ มีผู้เสนอให้ตัดคำว่า “พุทธมามกะ” ออก โดยมีความเห็นว่าเป็นการจำกัดสิทธิของพระมหากษัตริย์เป็นการขัดแย้งกับมาตรา ๑๓ ที่ระบุว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพที่จะนับถือศาสนาอะไรก็ได้ตามความชอบใจ”^{๖๔} ในประเด็นนี้ ประธานกรรมาธิการ คือ พระยามานวราชเสวี ได้ชี้แจงว่า

รัฐธรรมนูญมาตรานี้ ได้เขียนมากกว่า ๑๓ ปีเศษแล้ว และได้ใช้เป็นที่เคารพนับถือและถือเป็นการศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่ง และในการที่เขียนไว้แบบนี้ก็ไม่ใช่ว่าประเทศไทยเป็นประเทศอิตาลีที่เขียนรัฐธรรมนูญในทำนองนี้ ประเทศอังกฤษก็ยังมีรัฐธรรมนูญของเขาบอกว่าพระเจ้าแผ่นดินจะต้องนับถือศาสนาที่คนหมู่มากเขานับถือคล้ายๆ กับพุทธมามกะของเราเหมือนกัน การที่เขียนไว้เช่นนี้ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นที่พอใจของประชาชนพลเมืองไทยเป็นจำนวนมากว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพุทธมามกะ^{๖๕}

^{๖๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๘ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕, หน้า ๕๓๐. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

^{๖๓} รัฐสภาไทย, ข่าวสารบ้านเมือง : สก๊อปพิเศษ ๖๐ ปี แห่งพระราชปณิธาน 'เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม' [online] Available form http://www.parliament.go.th/news/news_detail.php?prid=10694 [๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑]

^{๖๔} นายบุรณะ จำปาพันธ์ (ศรีษะเกษ) ขอแปรญัตติ ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๑/๒๔๘๘ (สามัญ) วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๘๘. ไม่มีเลขหน้า

^{๖๕} รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๑/๒๔๘๘ (สามัญ) วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๘๘, ไม่มีเลขหน้า

แต่บทบัญญัตินี้ก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลงในสาระตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๖๕ เป็นต้นมา และการเป็นพุทธมามกะ นี้ ก็เป็นของสถาบัน “พระมหากษัตริย์” ไม่ใช่ “องค์พระมหากษัตริย์”^{*} ดังนั้น เหตุผลประการแรก จึงเป็นไปได้เพื่อปกป้องกันปัญหาที่ประมุขของชาติ จะไปนับถือศาสนาที่ไม่ใช่ศาสนาของพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ

อีกเหตุผลหนึ่ง ซึ่งแม้จะมีน้ำหนักน้อยกว่า แต่ก็อาจตีความได้จากการที่บทบัญญัติดังกล่าว ได้ถูกบัญญัติไว้ในมาตราเดียวกับการให้พระมหากษัตริย์ต้องทรง “เป็นพุทธมามกะและทรงเป็น อัครศาสนูปถัมภก” การเป็นพุทธมามกะ ก็เป็นหลักประกันอย่างหนึ่งแห่งความมีธรรมของพระมหากษัตริย์ ภายใต้สังคัมของชาวพุทธ เพื่อให้พระองค์ทรงไว้ซึ่งธรรมของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ความมีธรรมของพระราชา จะส่งผลต่อความมีธรรมของพลเมืองได้ ก็ด้วยการเป็นองค์ อัครศาสนูปถัมภก

มีข้อความในเอกสารที่ระบุว่า เป็นร่างรัฐธรรมนูญในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ระบุว่า สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงร่างขึ้น มีใจความว่า

มาตรา ๓ ว่าด้วยราชศักดิ์นาฎภาพ ๖ ประการ คือ (๑) เป็นเจ้าเป็นใหญ่ครองแผ่นดิน (๒) เป็นที่เกิดแห่งความยุติธรรม (๓) เป็นที่เกิดแห่งฐานันดรศักดิ์ (๔) เป็นจอมพลพลโยธา (๕) เป็นพุทธศาสนูปถัมภก (๖) พระราชดำรัส สั่งที่ได้ประกาศแล้ว ย่อมเป็นกฎหมายสำหรับแผ่นดิน^{๖๖}

เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.๒๕๖๕ แล้วจะเห็นว่าพระมหากษัตริย์จะไม่เป็นเพียง “พุทธศาสนูปถัมภก” แต่จะต้อง “ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก” สำหรับเหตุผลการบัญญัติมาตรา ๔ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม นี้ ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (พระยามโนปกรณนิติธาดา) ได้ให้เหตุผลไว้ว่า “ท่านเป็นผู้ถือพุทธศาสนา แต่ในทางที่เป็นผู้อุปถัมภ์นั้นก็คือจะต้องทรงอุปถัมภ์ทุกศาสนาไม่เฉพาะแต่ศาสนาพุทธ คือว่าศาสนาใดที่ประชาชนนับถืออยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ อันเรียกว่าอัครศาสนูปถัมภก”^{๖๗} และ นายคิเรก ชัยนาม ได้สอบถามเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่าที่ว่าเป็น อัครศาสนูปถัมภกนั้น นั้นมีศาสนาอย่างใดบ้าง ประอนุกรรมการร่าง

^{*} มาตรา ๓ “องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” ซึ่งใช้ถ้อยคำแตกต่างจากมาตรา ๔ ซึ่งระบุว่า “พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก”

^{๖๖} สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, *พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

^{๖๗} ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๕/๒๕๖๕ วันศุกร์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๕, หน้า ๓๖๘.

รัฐธรรมนูญ กล่าวว่า “เป็นศาสนาที่ประชาชนนับถือทั่วไปเช่นสุเลห์อิสลาม ก็อยู่ในความอุปถัมภ์ตลอดจนวัดจีนวัดญานก็อยู่ในความอุปถัมภ์ด้วย และทั้งโรมันคัทอลิก ก็อยู่ในอุปการะเช่นเดียวกันซึ่งเป็นราชประเพณี เพราะฉะนั้นเราจึงมิได้ไต่ลงไปว่า พุทธศาสนูปถัมภก”^{๒๔} แม้ว่าในคำชี้แจงของพระยามโนปกรณนิติธาดา จะกล่าวว่าการเป็นอัครศาสนูปถัมภกที่ไม่จำกัดศาสนาจะเป็นราชประเพณี ก็ตาม แต่เราจะเห็นความแตกต่างในแนวคิดอย่างชัดเจนระหว่างแนวคิดในระบอบเดิม กับแนวคิดในรัฐธรรมนูญระบอบประชาธิปไตย ที่บัญญัติให้พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก กล่าวคือ ภายใต้ระบอบใหม่ การเป็นพุทธมามกะของพระองค์ จะเป็นหลักประกันว่าพระองค์เป็นศูนย์รวมเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาติ หรือจะเป็นหลักประกันว่าพระองค์จะทรงมีธรรมที่มาจากศาสนาพุทธ เป็นสิ่งกำกับการใช้พระราชอำนาจ แต่การอุปถัมภ์ศาสนาเพื่อให้ธรรมแผ่ขยายไปสู่พลเมือง ไม่เพียงแต่ทรงอุปถัมภ์ศาสนาพุทธเพียงเท่านั้น แต่จะต้องอุปถัมภ์ทุกศาสนา เพื่อให้ธรรมของทุกศาสนา เป็นสิ่งกำกับการเชิงศีลธรรมต่อพลเมืองได้อย่างทั่วถึง และยังเป็นการยอมรับความแตกต่างทางศาสนาโดยเปิดเผย เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เมื่อเปลี่ยนถ่ายอำนาจทางการเมืองภายใต้ระบอบใหม่ ธรรมก็ยังเป็นสิ่งผูกมัดพระมหากษัตริย์ แม้จะเป็นการใช้พระราชอำนาจในเชิงสัญลักษณ์และไม่มีอำนาจทางการเมืองที่แท้จริงก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง จึงมีคำถามว่าแล้วผู้ที่ได้รับการถ่ายโอนอำนาจปกครอง ผู้ใช้อำนาจทางการเมืองคนใหม่ มีอะไรเป็นสิ่งผูกมัดการใช้อำนาจที่แท้จริง

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครองท่านหนึ่ง คือ นายปรีดี พนมยงค์ แม้ว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส และแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก หากพื้นเพที่เป็นชาวพุทธทำให้นายปรีดี ดำเนินการอย่างรอบคอบระมัดระวัง ในช่วงที่ท่านมีบทบาททางการเมือง ท่านได้พัฒนาประชาธิปไตยในสยามตามอย่างของพุทธศาสนา เช่น การสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในปี ๒๔๖๑ ซึ่งสื่อความหมายว่าหลักธรรมจะควบคุมและกำกับคนรุ่นใหม่เพื่อให้มีบทบาททางการเมืองเพื่อรับใช้ประโยชน์ของมหาชน^{๒๕} เช่นเดียวกับที่พระพิมลธรรม ได้เล่าถึงการปรารภกับท่านรัฐบุรุษถึงเรื่องการสร้างชาติบ้านเมือง มีถรศนะตรงกันว่า “การสร้างชาติโดยตรงหมายถึงการสร้างคน ซึ่ง

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๘.

^{๒๕} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, พุทธศาสนาไทยและประชาธิปไตยไทย จากมุมมองของ ส.ศิวรักษ์ (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖-๗.

ท่านรัฐบุรุษก็เข้าใจได้ดีในเรื่องนี้ จะเห็นได้จากการที่ท่านมาตั้งมหาวิทยาลัยไว้ ณ ที่นี่ เรียกว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็มีคำว่าธรรมาคืออยู่ ทั้งนี้ก็โดยที่ว่าการสร้างชาตินั้นคือสร้างคน”^{๑๖}

การที่ศาสนา เป็นหนึ่งในสามเสาหลักของชาติ ก็มีความพยายามจากฝ่ายพุทธจักร หรือ ขบวนการสงฆ์ต่างๆ เรียกร้องให้นำธรรมของพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องกำกับการใช้อำนาจของผู้ปกครอง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่นิยมแนวคิด *ธรรมมิกสังคม* ของท่านพุทธทาสภิกขุ แห่งสำนักสวนโมกขพราราม” หรือการแสดงความเห็นในการนำธรรมมาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทางการเมือง ช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๘-๒๕๕๐ ดังเช่น แนวคิดเรื่องธรรมาธิปไตย ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๗}

อย่างไรก็ตาม ยังยากที่จะกล่าวได้ว่าหลักธรรมของศาสนาโดยตรง จะได้รับการยอมรับ เป็นข้อผูกมัดอำนาจของผู้ปกครองได้อย่างแท้จริง เนื่องจาก ไม่ว่าจะเป็นพลังของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ได้สูญเสียบไปในเวลาต่อมา ธรรมมิกสังคม ซึ่งมีลักษณะถอนรากถอนโคนจนยากที่พุทธแบบเถรวาทจะยอมรับได้ และความคิดเห็นจากสำนักต่างๆ ก็ยังไม่ตรงพลังพอที่จะผลักดันให้ ธรรมแห่งศาสนาเพียงลำพัง กลายเป็นข้อผูกมัดได้

แฟรงค์ อี. เรย์โนลด์ส (Frank E. Reynolds) กล่าวถึงเสาหลักของไทย ที่เป็นส่วนประกอบที่สี่ ได้ถูกเพิ่มเติมเข้ามาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็คือ รัฐธรรมนูญ การรวมเอา รัฐธรรมนูญเข้ามาเป็นส่วนประกอบที่สี่ เป็นการยืนยันความเป็นศูนย์กลางของระบบการเมืองและกฎหมายแบบประชาธิปไตย และทำให้เกิดหลักการที่ควรจัด โครงสร้างความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” รัฐธรรมนูญ ซึ่งจัดระเบียบระหว่างชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงถูกมุ่งหมายให้เป็นศูนย์กลางในทุกด้าน ทำให้ดูเหมือนว่าในระบบใหม่ นี้ มีความพยายามจะทำให้รัฐธรรมนูญกลายเป็นข้อผูกมัดและข้อจำกัดในการใช้อำนาจของผู้ปกครองในระบบใหม่ พร้อมกับการกำหนดความหมายของ constitution ที่มี “ธรรม” กำกับอยู่ด้วย แต่ในทางปฏิบัติจะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญก็ยังมีสถานะของกฎหมายที่ผู้ปกครองแต่ละสมัย เป็นผู้บัญญัติขึ้นด้วยอำนาจสูงสุดที่มีอยู่ และถูกล้มเลิกไปหลายครั้ง ในแง่รัฐธรรมนูญ จึงยังไม่อาจทำหน้าที่เป็นข้อผูกมัดของผู้ปกครองในการใช้อำนาจที่คงทนถาวรได้

^{๑๖} พระพิมลธรรม (เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์), “ปรีดี พนมยงค์ กับ หลักธรรมในการสร้างชาติ,” (ปาฐกถา แสดง ณ หอศิลป์วัฒนธรรม ธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๖) ใน เสน่ห์ จามริกและคนอื่นๆ, *ปรีดีปริทัศน์ ปาฐกถาชุดปรีดี พนมยงค์ อนุสรณ์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๑-๒

^{๑๗} โปรดุรายละเอียดใน วีระ สมบูรณ์, *บรรณาธิการ, พุทธทาส ยังอยู่ไปไม่มีตาย เล่ม ๓ พุทธธรรม พุทธทาส*

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *ธรรมาธิปไตย ไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ (จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๕)

^{๑๙} Frank E. Reynolds, “Religion and Law in Thailand”, *Law & Society Review* 28, No. 3 (1994): 422.

ศาสนากับรากฐานทางจริยธรรมพลเมือง

แม้ว่าเราอาจขาดงานวิจัยภาคสนามที่สมบูรณ์มากพอที่จะสรุปบทบาทของความเชื่อทางศาสนาในการวางกรอบความคิดทางจริยธรรมอันมีผลต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมของคนในสังคมไทย และอีกปัญหาหนึ่งก็คือ เราจะรู้แน่ได้อย่างไรว่าความคิดและพฤติกรรมทางจริยธรรมของคนคนหนึ่งเกิดจากอิทธิพลของความเชื่อทางศาสนาที่เขาถืออยู่และมีใจเกิดจากปัจจัยอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมทางจริยธรรมของเขาได้เช่นกัน^{๑๔} แต่ความเห็นที่ว่าศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นสำหรับกำกับพฤติกรรมเชิงศีลธรรมของพลเมืองในสังคม ก็ไม่เคยถูกท้าทายหรือถูกปฏิเสธสำหรับชีวิตในสังคมการเมืองไทย หรือแม้กระทั่งแนวคิดตะวันตกแบบ ล็อก หรือ รัสโซ ก็ยังเห็นว่าศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับพลเมือง เพราะพลเมืองส่วนใหญ่ ก็ยังกลัวการลงโทษและมุ่งหวังรางวัล ในชีวิตโลกหน้า และศีลธรรมที่มาจากศาสนา ก็ยังสามารถเป็นคำตอบสำหรับคนส่วนใหญ่ เมื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของตนเอง ไปกันไม่ได้กับประโยชน์ของส่วนรวม รวมถึงศาสนาจะทำให้เกิดข้อผูกมัดหรือหน้าที่ที่มั่นคงและเป็นนิรันดร์

ธรรมในฐานะที่จะเป็นรากฐานทางศีลธรรมของพลเมืองไทยแบบดั้งเดิม มีความเชื่อมโยงกับคคิของความมีธรรมของพระราชา การมีธรรมของพลเมือง ขึ้นอยู่กับความมีธรรมของพระราชา เมื่อพระราชามีธรรม และอุปถัมภ์ค้ำจุนพระศาสนา พลเมืองก็ย่อมมีธรรม พลเมืองมีธรรม สังคมก็สงบเรียบร้อย ศาสนาในฐานะเป็นที่มาแห่งธรรมซึ่งได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ จึงแยกไม่ออกจากพระมหากษัตริย์และความเป็นชาติในเวลาต่อมา

ความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับพุทธจักร ที่แนบแน่นมาแต่โบราณกาล เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป กระแสการทำให้สังคมมีความทันสมัยแบบตะวันตก ซึ่งเริ่มแพร่เข้าสู่ราชอาณาจักรสมัยรัชกาลที่ ๔ การเกิดขึ้นของรัฐชาติ และลัทธิชาตินิยม ทำให้ศาสนากับพระมหากษัตริย์จึงถูกผนวกไว้กับความเป็นชาติในเวลาต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ได้เกิดหน่ออ่อนๆ ของลัทธิชาตินิยมไทยขึ้น แต่ยังมีลักษณะที่ผนวกกันระหว่าง “ชาติ” และ “สถาบันพระมหากษัตริย์” อยู่ มีการสร้าง “หลักไทย” ขึ้นใหม่ที่ประกอบด้วย “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” (อันได้อิทธิพลมาจากอังกฤษในเรื่องของ God, King and Country หรือจากระบอบของรัสเซียในสมัยพระเจ้าซาร์ก็ตาม) ตลอดจนการเปลี่ยนสัญชาติจากทรงช้างเผือกอยู่บน

^{๑๔} รุ่งธรรม สุจิธรรมรักษ์, “ความเชื่อทางศาสนากับจริยธรรมของคนไทย,” ใน *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*, เอกสารการสอนชุดวิชา หน่วยที่ ๘-๑๕ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗), หน้า ๖๐๗.

พื้นแดงให้กลายเป็นธงไตรรงค์ อันเป็นองค์ประกอบของธงชาติแบบประเทศตะวันตก^{๕๕} ซึ่งการเปลี่ยนธงชาติในสมัยของรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงมีคำอธิบายไว้เป็นบทร้อยกรอง ดังนี้

ขอพรำรำพันบรรยาย ความคิดเครื่องหมาย แห่งสีทั้งสามงามถนัด
 ชาวคือบวิสุทธ์ศรีสวัสดิ์ หมายพระไตรรัตน์ และธรรมะคุ้มจิตไทย
 แดงคือโลหิตเราไชรัซึ่งยอมสละได้เพื่อรักษาชาติศาสนา
 น้ำเงินคือสีโสภานัจอมประชาทรงโปรดเป็นของส่วนองค์
 จักรวีเป็นไตรรงค์ จึงเป็นสีธง ที่รักแห่งเราชาวไทย
 ทหารอวดร่นำไป ขงบุทรวิชัย วิชิตก็เกียรติสยาม^{๕๖}

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงกล่าวถึงความจำเป็นของศาสนาพุทธในฐานะเป็นศาสนาแห่งพลเมืองไว้ใน *เทศนาเสือป่า* ว่า “ศาสนาในสมัยนี้เปนของที่แยกจากชาติไม่ได้ เปนของที่ฝรั่งเขานิยมกันแน่นอนแล้วว่า ศาสนากับชาติไม่แตกต่างกัน ควรเชื่อว่าพวกคนชาติต้องถือศาสนาคริสต์ คนขาวไปถืออย่างอื่นเขาจะถูกฉนโค ถ้าคนผิวเหลืองอย่างเราไปถือศาสนาคริสต์จะมีคนรักใคร่คบหลังอยู่ ก็แต่พวกครูสอนศาสนา คือมิชชันนารีเท่านั้น คนอื่นเขาจะถูกฉนนั้น”^{๕๗} ในแนวคิดศาสนาแห่งพลเมืองของรัชกาลที่ ๖ นี้ ศาสนามีความจำเป็นต่อสังคมการเมืองใน ๒ ประการ คือ ประการแรก อาจกล่าวได้ว่าเป็นที่มาของลัทธิชาตินิยม ที่อ้างอิงกันต่อๆ มา ความจำเป็นของศาสนาในแง่นี้ก็เพื่อความภักดีต่อชาติ ดังความที่ปรากฏอยู่ในกัณฑ์ที่ ๑ ว่า

ตามธรรมคานกรบไม่ว่าชาติใดภาษาใด ต้องมีข้อมุ่งหมายเพื่อเพาะความกล้าหาญ,
 เพื่อให้รู้สึกรู้ว่าการสละชีวิต และเลือกเนื้อเพื่อประโยชน์อะไร, เหตุที่สละถ้าไม่รู้สึกรู้ว่า
 สำคัญจริง ถึงโดยจะลากเอาตัวไปก็อาจจะวิ่งหนีได้, แต่ที่ไม่วิ่งหนี ก็เพราะรู้สึกรู้ความ
 เปนธรรมและประโยชน์ในการที่จะไปรบ สิ่งที่ทำให้คนมีใจดี ก็คือต้องรู้สึกรู้ว่าต้องรบ
 ให้แก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ของเรา ต้องมีธรรมฝังอยู่ในใจ^{๕๘}

^{๕๕} ชาญวิทย์ เกษนครศิริ, *ประวัติศาสตร์การเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐*, หน้า ๗๑

^{๕๖} รัชกาลที่ ๖, *หนังสือดุสิตสมิธ พ.ศ. ๒๔๖๑* อ้างถึงใน พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จูตญาโณ), *แผนท่าถวายพระพุทธรศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒*, ไม่มีเลขหน้า.

^{๕๗} มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, “กัณฑ์ที่ ๗ ศาสนาเปนของสำหรับชาติ (ทรงแสดง ณ วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๕๗),” ใน *เทศนาเสือป่า* (น.ป.ท.: โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด, น.ป.ป. [๒๕--]), หน้า ๗๑.

^{๕๘} มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, “กัณฑ์ที่ ๑ ความจำเป็นที่จะมีศาสนา (ทรงแสดง ณ วันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗),” ใน *เทศนาเสือป่า*, หน้า ๑.

ประการที่สอง เป็นความจำเป็นของศาสนาในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมการเมือง ในทัศนะนี้ ศาสนา ถือเป็นคำสอนหรือกฎแห่งศีลธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม

เมื่อคนเรารวบรวมกันเป็นครัวขึ้นแล้ว ครัวหลายๆ ครัว จึงมารวมกันเข้าจึงเป็นคณะ การที่อยู่กันเป็นคณะนั้น ก็ต้องอาศัยความยินยอมพร้อมใจ และความตกลง ในระหว่างคนที่อยู่ร่วมกัน ธรรมนี้เกิดขึ้นด้วยความจำเป็น เพราะมาสังเกตเห็นว่าการที่อยู่ด้วยกันโดยเรียบร้อยนั้น ดีกว่าแย่งชิงตีรันฟันแทงกัน การละโมภเป็นของที่ต่างคนต่างไม่ชอบ จึงมาตกลงกันว่า การละโมภนั้นเป็นของชั่ว จึงเกิดมีศีลขึ้น^{๘๘}

อย่างไรก็ตาม ตามทัศนะดังกล่าวข้างต้น ในขณะที่การกำหนดเกณฑ์ทางศีลธรรม เกิดจากการมาตกลงกัน เช่น ตกลงกัน “ว่าการละโมภนั้นเป็นของชั่ว จึงเกิดมีศีลขึ้น” แต่เกณฑ์ทางศีลธรรมนี้ ก็ไม่อาจเกิดจากข้อตกลงของคนในสังคมได้เพียงลำพัง เพราะ “การแสดงธรรมหรือศีลนี้มีผู้รู้และแสดงขึ้นในหมู่หรือคณะนั้น จึงเกิดมีครู”^{๘๙} ปัญหาที่ตามมาก็คือ “ครูนี้เมื่อมีมากคนขึ้นก็เกิดความเห็นต่างกัน เกิดเถียงกัน ครูคนนั้นยืนยันว่าความเห็นของตนถูกต้องดีแล้ว ความเห็นของครูคนนั้นไม่ตรงไม่ถูก ฝ่ายครูคนนั้นก็ติเตียนความเห็นของครูโน้นๆ ต่อไปอีก เมื่อความเห็นต่อความเห็น ไม่ยุติตกลงกันเช่นนี้ จึงต้องมีบรมครูเกิดขึ้น”^{๙๐} บรมครูดังกล่าวก็คือ บรรดาศาสดาของศาสนาต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก ในทัศนะนี้ ศาสนาจึงจำเป็นอย่างยิ่งเนื่องจาก

ศาสนาข่อมเป็นหลักสำคัญจะชี้ให้คนดำเนินให้ถูกทาง ว่าอย่างไรจะเป็นทางที่ประพฤติดี และศาสนาข่อมมีผลเหมือนกันหมด คนเราโดยมากเกิดมาต้องอยู่ในศาสนาใด ศาสนาหนึ่ง เช่น คนไทยที่เกิดมาในพระพุทธศาสนา ... ธรรมเป็นของที่คนจะคิดขึ้นเองไม่ได้ ด้วยเป็นของที่คนตั้งพันชั่วคนเขาคิดมาแล้ว จะตั้งเอาเองโดยปัญญาของคนๆ เดียวนั้นไม่ได้ คนใดที่ว่าตั้งได้คนนั้นอวดดี^{๙๑}

จะเห็นได้ว่า ใน *เทศนาเสือป่า* ศาสนามีความจำเป็น เนื่องจากเป็นที่มาของเกณฑ์ทางศีลธรรมเพียงแหล่งเดียว ไม่ว่าเกณฑ์ที่กำหนดว่า “การละโมภนั้นเป็นของชั่ว” หรือจะเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ทรงแสดงไว้ว่า

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

นาย ก. กับนาย ข. ต่างคนไปล่าเนื้อในป่าแห่งเดียวกัน ในเวลาเดียวกัน นาย ข. เป็นผู้ยิงเนื้อตาย จะเอาเนื้อนั้นไป นาย ก. ไม่ยอมว่าเปนนเนื้ออยู่ใกล้ นาย ก. ควรจะเปนนของนาย ก. ต่างคนต่างไม่ยอม จึงวิวาทกัน นาย ก. ต้องถูกตีศีรษะแตกไปข้างหนึ่ง นาย ข. จึงได้เนื้อไป คราวนี้ นาย ก. เห็นว่าการที่ทำเช่นนี้ไม่ดี จึงคิดชักชวนนาย ข. ให้รวมหากินด้วยกัน คนหนึ่งเปนนคนด้อนเนื้อ คนหนึ่งเปนนคนยิง ครั้นได้เนื้อมาก็แบ่งปันกันคนละครึ่ง ก็เป็นที่เรียบร้อย ไม่ต้องวิวาทกัน ศีรษะก็ไม่แตก เปนนธรรมเนียนอันดี ขึ้น ต่อมาถึงกับทำสัญญาต่อกันไว้ว่า จะประพฤติกการหากินรวมกันเช่นนี้^{๕๓}

เกณฑ์ทางศีลธรรมในตัวอย่างนี้ ก็คือ รูปแบบหนึ่งของการคุ้มครองสิทธิ ไม่ว่าจะเปนนสิทธิในทรัพย์สิน ซึ่งนาย ก. ได้ใช้แรงงานยิงเนื้อนั้นตาย ดังนั้น เนื้อตัวนี้จึงควรเปนนกรรมสิทธิ์ของนาย ก. ที่ต้องได้รับการปกป้อง หรือสิทธิในร่างกายของ นาย ก. ที่ไม่ปรารถนาจะถูกละเมิดด้วยการตีศีรษะ การตั้งเห็นว่าการอยู่ด้วยความเรียบร้อย ดีกว่าแย่งชิงตีรันฟันแทงกัน และการขโมยเปนนสิ่งไม่ดี สิ่งเหล่านี้ รัชกาลที่ ๖ ทรงเห็นว่า “การแสดงธรรมหรือศีลนี้ มีผู้รู้และแสดงขึ้นในหมู่หรือคณะนั้น จึงเกิดมีครู” และมีบรมครู คือ ศาสดาของแต่ละศาสนา ที่มาแห่งเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันเปนนสังคมการเมือง จึงมีที่มาจากคำสอนของศาสนาต่างๆ เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดของ ล็อก แล้ว จะเห็นได้ว่า แม้ ล็อก จะอธิบายถึงการปกป้องสิทธิเสรีภาพ ให้เห็นภาพว่าเป็นเรื่องในทางโลก แต่ที่มาของกฎเกณฑ์ต่างๆ ก็ยังมีพื้นฐานจากกฎแห่งธรรมชาติ อันเปนนกฎของเหตุผล และเป็นกฎเดียวกับที่อาดัม ได้รับจากพระเจ้า^{๕๔} อย่างไรก็ตาม กฎดังกล่าวในทัศนะของ ล็อก ก็ไม่ใช่กฎที่มาจากคำสอนของศาสนา

ศาสนาแห่งพลเมือง ในทัศนะของ ล็อก จะต้องมีหลักการที่กว้างขวางหรือครอบคลุมเพียงพอ ที่จะสามารถยึดเหนี่ยวกลุ่มทางศาสนาที่มีความแตกต่างเข้าไว้ด้วยกันให้ได้ ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง คือ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างการลงโทษโดยพระเจ้ากับการกระทำของมนุษย์ในชีวิตโลกนี้ ทั้งนี้ ก็เพื่อความเป็นระเบียบทางศีลธรรมและการเมือง^{๕๕} และที่สำคัญ ศาสนาซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อมีข้อได้เปรียบกว่าปรัชญาซึ่งเป็นเรื่องของเหตุผล ก็คือ เมื่อมนุษย์ที่ยังมี

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๕๔} โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สิน ตามแนวคิดของ ล็อก ได้ใน *The Second Treatise of Government*, Chap. V. *Of Property* และรายละเอียดเกี่ยวกับกฎของเหตุผลที่พระเจ้าเป็นเจ้าประทานให้อาดัม ใน Chap. VI. *Of Paternal Power*.

^{๕๕} โปรดดูรายละเอียดใน Michael P. Zuckert, “Locke and the Problem of Civil Religion” in *The Moral Foundation of the American Republic*, third edition, ed. Robert H. Horwitz (Charlottesville: University Press of Virginia, 1986), p. 189.

ความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อเข้าสู่ธรรมได้ไม่เท่าเทียมกันและดีพอ มนุษย์ส่วนใหญ่จึงต้องอาศัยความเชื่อมากกว่าเหตุผล^{๖๖} และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเหตุผล ไม่สามารถตอบสนองผลประโยชน์เฉพาะหน้าได้

สำหรับศาสนาแห่งพลเมืองของรัชกาลที่ ๖ นอกจากศาสนาจะมีความจำเป็นเพื่อเป็นที่มาของเกณฑ์ทางศีลธรรมแล้ว พระองค์ยังได้ทรงแสดงถึงข้อ ได้เปรียบของศาสนาไว้ใน *เทศนาเสือป่า* ทัศนะที่ ๗ อีกว่า

การใช้ยกข้อปฏิบัติหรือศีลธรรมของศาสนาเป็นข้อยั่วใจคนให้บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธา นับว่าเป็นนิสัยของผู้สอน ไม่ว่าจะในศาสนาใด ทั้งนี้เป็นความจำเป็นเพื่อให้จิตใจผู้ที่มีความคิดไม่ลึกซึ้ง ไม่มีปัญญาพอที่จะสังเกตเห็นธรรมะอย่างสูงๆ สำหรับบุคคลชนิดนี้ จำเป็นต้องหาอะไรล่อใจให้บังเกิดความตื่นเต้นเสียก่อน แล้วจึงจะสอนให้เข้าใจในทางธรรมะได้ นี่เป็นวิธียุทธวิธีที่ผู้สอนศาสนาต้องใช้อยู่ แม้จนทุกวันนี้^{๖๗}

ศาสนาแห่งพลเมืองไทย รัชกาลที่ ๖ ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า “ข้าพเจ้ารู้สึกด้วยความแน่ใจว่า คนเราทุกคนจำเป็นต้องมีศาสนา และเป็นธรรมดา เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าเองถือพระพุทธศาสนา ก็ย่อมจะต้องเห็นว่าพระพุทธศาสนาดีกว่าศาสนาใดๆ ในโลก”^{๖๘} เรย์โนลด์ส ได้สรุปความเกี่ยวกับศาสนาแห่งพลเมืองของรัชกาลที่ ๖ ไว้ว่า ชาติ ถูกมองไปในส่วนของประชาชนที่รวมกันเข้าไว้และถูกปกครองโดยระบอบกฎหมายสมัยใหม่ ศาสนา ถูกบังคับถึงพุทธศาสนา ซึ่งรวมทั้งประเพณีเชิงศาสนาของกฎหมาย และการปฏิบัติ และคำสอนในแบบสามัญชน และการปฏิบัติซึ่งมุ่งไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมโดยรวม มีการนำพระมหากษัตริย์ ไปเป็นพระบิดาของประชาชนชาวไทย พระองค์ท่านเป็นศูนย์รวมในเชิงสัญลักษณ์ของอำนาจหน้าที่ในทางการเมืองโดยทั่วไป และศูนย์รวมของอำนาจหน้าที่ในทางกฎหมายในทางโลกโดยเฉพาะ^{๖๙}

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๕ ความคิดที่ว่าศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคมก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง ในฐานะประมุขของชาติและการแสดงบทบาทในเชิงสัญลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงมีกระแสพระราชดำรัสไว้

^{๖๖} Ibid., p. 197.

^{๖๗} มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระ, “ทัศนะที่ ๗ ศาสนาเป็นของสำหรับชาติ (ทรงแสดง ณ วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๕๖),” ใน *เทศนาเสือป่า*, หน้า ๖๕.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๖๙} Frank E. Reynolds, “Religion and Law in Thailand”, *Law & Society Review* 28, No. 3 (1994): 442.

ว่า “คนเราต้องมีศาสนา คือความคิดหรือสิ่งที่คิดประจำใจ อันเป็นแนวทางปฏิบัติในใจประจำตัว และต้องมีการศึกษา คือความรู้ต่างๆ ทั้งในด้านจิตใจ ทั้งในด้านวัตถุ เพื่อประกอบกับตัว เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ได้ ทั้งสองอย่างเป็นสิ่งสำคัญและเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้”^{๕๐} และศาสนาพุทธ ยังเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์ นอกจากต้องทรงเป็นพุทธมามกะตามรัฐธรรมนูญแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ฯ รัชกาลที่ ๙ ยังให้ความสำคัญต่อพุทธศาสนา โดยได้เสด็จบรรพชาอุปสมบท เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๘๘ และทรงมีกระแสพระราชดำรัสแก่ประชาชน ความตอนหนึ่งว่า

อันพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของเรา ตามความอบรมที่ได้รับมาก็ดี ตามศรัทธาเชื่อถือส่วนตัวของข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดี ทั้งเทียบพร้อมด้วยบรรดาสัจจะธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใสยิ่งนัก ข้าพเจ้าเคยคิดอยู่ว่า ถ้ามีโอกาสอำนวยก็จักได้อุปสมบทในพระศาสนาตามประเพณีสักเวลาหนึ่ง ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชบูรพาการิตตามคตินิยมอีกโสดหนึ่งด้วย”

จะเห็นได้ว่าแม้พระองค์จะเห็นว่าศาสนาพุทธในฐานะศาสนาประจำชาติ จะมีความสำคัญอย่างไรก็ตาม แต่ศาสนาพุทธก็เป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง ไม่ใช่ศาสนาที่ดีกว่าศาสนาอื่น

แนวความคิดนิยมและศาสนาแห่งพลเมืองซึ่งก่อตัวขึ้นในรัชกาลที่ ๖ มีการปรับตัวให้แตกต่างจากเดิมออกไป โดย เรย์โนลด์ส ได้อธิบายถึงหลักการของศาสนาแห่งพลเมือง ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ไว้ดังนี้

ในหลักการใหม่ ความสำคัญของชาติ มีความสำคัญมากขึ้นอย่างมีนัย แนวคิดเรื่องศาสนา ถูกขยายออกไปให้ ไม่ใช่แค่ศาสนาพุทธ แต่รวมถึงศาสนาอื่นๆ ด้วยกลุ่มของคนไทยที่มีความสำคัญ (a significant Thai constituency) และพระมหากษัตริย์ได้รับการเข้าใจในรูปแบบใหม่ซึ่งแยกบทบาทในเชิงสัญลักษณ์ และหน้าที่ของความเป็นกษัตริย์ ออกจากการใช้อำนาจทางการเมืองแบบปกติและอำนาจหน้าที่ในทางกฎหมาย

^{๕๐} “กระแสพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การศาสนา และผู้แทนสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระชัยมงคล เนื่องในการเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาภาคาริมย์ วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๒,” ใน พระบรมราชโองการ ราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน (ธนบุรี: กรุงเทพฯการพิมพ์, น.ป.ป.), หน้า ๔๑๖.

^{๕๑} “กระแสพระราชดำรัสแก่ประชาชนในการเสด็จบรรพชาอุปสมบท เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๘๘,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

มากไปกว่านั้น ส่วนประกอบที่สี่ ได้ถูกเพิ่มเติมเข้ามาก็คือ รัฐธรรมนูญ การรวมเอา รัฐธรรมนูญเข้ามาเป็นส่วนประกอบที่สี่ เป็นการยืนยันความเป็นศูนย์กลางของระบบ การเมืองและกฎหมายแบบประชาธิปไตย และทำให้เกิดหลักการที่ควรจัดเป็น โครงสร้างความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์^{๒๖}

ในหลักการใหม่นี้ จะเห็นได้ว่า พื้นฐานทางศีลธรรมที่มาจากศาสนา ถูกขยายออกไปไม่ให้ จำกัดอยู่ที่ศาสนาพุทธ เพื่อให้สามารถครอบคลุมกลุ่มคนไทยที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธเข้าไว้ด้วย ทำให้แนวคิดเรื่องศาสนาแห่งพลเมือง ที่ถูกถ่ายทอดออกมาเชิงสัญลักษณ์โดยรัชกาลที่ ๙ ในฐานะ ประมุขของชาติ อาจสรุปได้ดังนี้

๑) พลเมืองจำเป็นต้องมีศาสนา “เพราะว่าคนเราต้องมีศาสนา คือความคิดหรือสิ่งที่คิด ประจําใจ อันเป็นแนวทางปฏิบัติในใจประจําตัว”^{๒๗}

๒) ศาสนาของพลเมืองไทยไม่จำกัดแค่ศาสนาพุทธ ดังที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสไว้ หลายครั้งถึงความสำคัญของทุกศาสนา เนื่องจาก “ทุกศาสนามีอุดมคติ หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตาม คล้ายกัน ในเรื่องความสุขของบุคคล ถือหลักว่า ต้องแสวงหาความสุขเพื่อคนโดยไม่เบียดเบียน ผู้อื่น”^{๒๘} “ศาสนาทุกศาสนา มีความมุ่งประสงค์ตรงกัน คือมุ่งสอนให้ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเจริญ และความสุขทุกคน”^{๒๙} ทุกศาสนามุ่ง “จะทำความสงบขึ้นในใจของแต่ละคน ... ความสงบในใจ ของแต่ละคนนั้น ข้อมหมายถึงความสงบสุขของส่วนรวมด้วย”^{๓๐} และการปฏิบัติกิจของแต่ละ ศาสนา นั้น “ทุกคนปฏิบัติศาสนกิจของตนๆ ด้วยความมุ่งดีหวังดี ตั้งใจที่จะให้เกิดประโยชน์ตน และประ โยชน์ส่วนรวม ศาสนาทุกศาสนาจึงใช้ได้ทั้งนั้น”^{๓๑} ศาสนาแห่งพลเมือง จึงเป็นสิ่งที่มุ่งให้

^{๒๖} Frank E. Reynolds, “Religion and Law in Thailand”, *Law & Society Review* 28, No. 3 (1994): 422.

^{๒๗} “กระแสพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การศาสนา และผู้แทนสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่เข้า เฝ้าฯ ถวายพระชัยมงคล เนื่องในการเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาผกาภิรมย์ วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๒,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖.

^{๒๘} “กระแสพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การศาสนาต่างๆ ในโอกาสกษัตริย์เฉลิมพระชนม พรรษา พ.ศ.๒๕๐๖ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๖,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐-๑.

^{๒๙} “กระแสพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การศาสนาต่างๆ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๘,” ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

^{๓๐} “พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เอกอัครราชทูตอัมกษัตริย์ พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การ ศาสนาต่างๆ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ.๒๕๐๗,” ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๖.

^{๓๑} “กระแสพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การศาสนา และผู้แทนสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่เข้า เฝ้าฯ ถวายพระชัยมงคล เนื่องในการเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาผกาภิรมย์ วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๒,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๗.

เกิดความสุข ความสงบในจิตใจของปัจเจกบุคคล ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสงบสุขต่อสังคมและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๓) ศาสนาแห่งพลเมืองจะต้องมีเสรีภาพ และไม่เบียดเบียนกันระหว่างศาสนา เนื่องจากการมุ่งไปสู่เป้าหมายของแต่ละศาสนาเอง ต้องการเสรีภาพและการ ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

ทุกศาสนามีอุดมคติ หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตามคล้ายกัน ในเรื่องความสุขของบุคคล ถือหลักว่า ต้องแสวงหาความสุขเพื่อคน โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น แต่การที่จะปฏิบัติได้เช่นนี้เราจะต้องมีหลักมีแผ่นดินอยู่และบนแผ่นดินนั้นจะต้องมีการขึ้นชั้นเสรีภาพด้วย ฉะนั้นทุกคนจึงมีหน้าที่เหมือนกัน เมื่อทุกคนนึกถึงเสรีภาพและความดีของประเทศไทยแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะมาขัดขวางกันว่าศาสนาใดดีกว่ากัน เพราะการกระทำเช่นนั้นเท่ากับว่าเป็นการทำลายตัวเอง^{๔๔}

สิ่งที่ทรงขึ้นชั้นในกรณีนี้ ก็คือ “การที่ประเทศไทยมีความร่วมเย็นเป็นสุข ก็เพราะเราทุกคนมีเสรีภาพในการคิด และมีเสรีภาพในการปฏิบัติศาสนาที่ตนนับถือ”^{๔๕} เสรีภาพและการ ไม่เบียดเบียนกันระหว่างคนต่างศาสนา จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับศาสนาแห่งพลเมือง

๔) สิ่งสำคัญที่สุดซึ่งอยู่เหนือศาสนาทั้งปวงก็คือ ความสงบและความมั่นคงของชาติ ไม่ใช่การคงอยู่ของศาสนาโดยลำพัง เนื่องจาก “ประการสำคัญสุดขอยอด คือเราต้องช่วยกันรักษาความสงบของบ้านเมือง เพราะบ้านเมืองไม่สงบแล้ว เราก็ไม่อาจปฏิบัติศาสนาอะไรได้”^{๔๖} พระราชดำรัสต่อผู้แทนองค์การศาสนาต่างๆ ซึ่งทรงเน้นย้ำถึงความจำเป็นของความปลอดภัยและมั่นคงของประเทศชาติ ที่ต้องมาก่อน ก็คือ

ขอให้ศาสนิกชนทุกคน ช่วยกันพิสูจน์ต่อโลกว่า ไทยเรายังคงอยู่และต้องอยู่ ด้วยการป้องกัน ทั้งป้องกันตัวเรา และประเทศชาติของเรา การป้องกันนั้นจะป้องกันด้วยอาวุธก็ได้ แต่ดูไม่ใช่สิ่งที่น่าปรารถนา เขาพยายาม โจมตีเราทางใจเราก็ต้องใช้

^{๔๔} “กระแสพระราชดำรัส แก่ผู้แทนองค์การศาสนาต่างๆ ในอภิถันจิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๖,” ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐-๑.

^{๔๕} “กระแสพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การศาสนาต่างๆ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๘,” ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

^{๔๖} “กระแสพระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การศาสนาต่างๆ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๘,” ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

อาวุธจิตใจป้องกัน ขอสมาชิกองค์การศาสนา จงช่วยกันป้องกันประเทศเพราะถ้าท่าน
ไม่ช่วยป้องกันประเทศไทย ท่านเองก็จะไม่มีประเทศอยู่^{๑๐๐}

อย่างไรก็ตาม ในด้านของศาสนาพุทธเอง ก็มีความเห็นที่ว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลง
การปกครองแล้ว พุทธศาสนาสูญเสียบทบาทในฐานะเป็นอุดมคติทางการเมืองโดยสิ้นเชิง^{๑๐๑}
แม้ว่าไม่อาจยืนยันได้ว่าการสูญเสียบทบาทของศาสนจักร จะเกิดจากความอ่อนแอของ ศาสนจักรเอง
หรือเกิดจากการ สูญเสียความอุปถัมภ์ที่เคยได้รับมาแต่ในอดีต ก็ตาม แต่ก็สังเกตได้ว่า การสูญเสียบ
บทบาทในฐานะเป็นอุดมคติทางการเมือง ของพุทธศาสนา เกิดขึ้นพร้อมกับการสูญเสียบทบาททาง
การเมืองขององค์พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นอัครศาสนูปถัมภก แต่
พระมหากษัตริย์ก็มีผู้ใช้ใช้อำนาจทางการเมืองที่แท้จริง สำหรับสังคมการเมืองไทย ศาสนจักรเพียง
ลำพัง ไม่มีพลังเพียงพอและขาดพลังผลักดันทางศีลธรรมที่เข้มแข็งให้สังคม หากขาดการอุปถัมภ์
คำชูจากอำนาจทางการเมือง

พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า

ในอดีตพุทธศาสนาเป็นพลังสำคัญที่สุดในการบันดาลใจให้คนไทยทำความดี
เช่น มีน้ำใจต่อเพื่อนบ้าน อ่อนโยนต่อธรรมชาติ และเสียสละเพื่อส่วนรวม ทั้งนี้โดยมี
แนวคิดเรื่องบุญกุศลเป็นตัวนำ...มีใครสังเกตหรือไม่ว่า ในปัจจุบันเวลามีการรณรงค์
เรียกร้องให้คนไทยทำความดีเพื่อสังคมหรือส่วนรวม เราจะนึกถึงใครเป็นอันดับแรก
ถ้าไม่ใช่ในหลวง เช่น ถ้าจะเชิญชวนคนมาปลูกป่าก็ต้องประกาศว่าเป็นการปลูกป่า
เฉลิมพระเกียรติ เวลารณรงค์แก้ปัญหาเสพติด ก็ต้องชูคำขวัญว่า “รักในหลวง ห่วง
ลูกหลาน ร่วมกันต้านยาเสพติด” ... ข้อที่น่าคิดก็คือทุกวันนี้มักไม่ค่อยมีการอ้าง
พระสงฆ์หรือนิกายพุทธศาสนาเวลาจะเชิญชวนให้ผู้คนทำความดีเพื่อส่วนรวม...^{๑๐๒}

^{๑๐๐} “พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เอกอัครศาสนูปถัมภก พระราชทานแก่ผู้แทนองค์การ
ศาสนาต่างๆ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ.๒๕๐๗,” ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๑. (เน้นข้อความโดยผู้ศึกษา)

^{๑๐๑} จินดา จันทรแก้ว, “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน” ใน *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*, เอกสารการ
สอนชุดวิชา หน่วยที่ ๑-๗ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (นนทบุรี: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๘๑.

^{๑๐๒} พระไพศาล วิสาโล, *สันติวิธี วิถีแห่งอารยะ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๐.

แม้ว่าพุทธศาสนายังเป็นแรงบันดาลใจให้ทำความดีได้ไม่น้อย แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นความดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยตรง เช่น บริจาคเงินสร้างโบสถ์วิหาร หากไม่ก็เป็นความดีเพื่อชีวิตที่เป็นสุข เช่น ลดละอบายมุข หรือปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ตนเอง เช่น ทำสมาธิ ปฏิบัติธรรม เป็นต้น^{๑๐๔}

ความเชื่อที่ว่าศาสนาจะเป็นรากฐานที่สำคัญในการกำกับพฤติกรรมคนในสังคมได้ ประกอบกับการที่รัฐตระหนักถึงประโยชน์ที่อาศัยศาสนาในการสร้างความชอบธรรม และระดมทางการเมือง ชาติดั้งศาสนา แยกกันไม่ออก ดังนั้น ภัยที่เกิดกับศาสนา จึงถูกแปลความว่าเป็นภัยต่อชาติ และในทางกลับกันภัยต่อชาติ ก็แปลความให้เป็นภัยต่อศาสนาได้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากในรัฐธรรมนูญหลายฉบับ ได้กำหนดความมุ่งหมายแห่งรัฐธรรมนูญ อันเป็น โครงสร้างของประเทศ ที่มุ่งให้เป็น “หลักที่ป้องกันภัยพิบัติภัยอันตรายอันจะมากล้ำกรายชาติ ศาสนาและประชาราษฎร์”^{๑๐๕} หรือการมีเจตนารมณ์ “แสดงออกให้ปรากฏซึ่งประณิธานร่วมกันของปวงชนชาวไทยว่า จักรักษาไว้ซึ่งเอกราชแห่งชาติไทยในทุกทาง จักคุ้มครองศาสนาทุกศาสนาให้สถาพร จักเทิดทูนพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและมิ่งขวัญของประเทศชาติ จักยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ... เพื่อให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมอย่างทั่วถึง”^{๑๐๖}

เมื่อเป็นเช่นนี้ ศาสนา จึงเป็นสิ่งที่รัฐและสังคม เห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตในการเมือง ศาสนา กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมการเมืองที่จะต้องให้ความคุ้มครอง เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ และความเป็นชาติ สังคมการเมืองที่ดีจึงไม่อาจขาดศาสนาได้ในแนวคิดทางการเมืองแบบนี้ และข้อสรุปในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนขึ้นอีกจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่ว่า “บุคคลจะใช้สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญนี้ ให้เป็นปฏิปักษ์ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญนี้มิได้” ซึ่งปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ตั้งแต่ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งนำรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มาแก้ไขเพิ่มเติม ในมาตรา ๑๕ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มาตรา ๔๔ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๗ มาตรา ๕๓ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มาตรา ๔๕ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๓๔ มาตรา ๔๘ และหน้าที่ของประชาชนในการ “รักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งบัญญัติอยู่ในรัฐธรรมนูญถาวรทุกฉบับตั้งแต่ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา

จากแนวคิดที่เห็นว่าศาสนาเป็นเสาหลักหนึ่งในการดำรงอยู่ของสังคมการเมือง ที่จะทำให้น่ามุ่งไปสู่สังคมการเมืองที่ดีได้ ในด้านหนึ่ง ฝ่ายอาณาจักรหรือรัฐ จึงพยายามเข้าไปควบคุมการจัด

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๑๐๕} ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๑๕ เล่ม ๖๘ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๘๕. คำปรารภรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๘๕

^{๑๐๖} ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๑๖๘ วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗. คำปรารภรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๗

โครงสร้างของพุทธจักรหรือโครงสร้างของคณะสงฆ์ ภายใต้การใช้อำนาจทางการเมืองที่ได้เปลี่ยนผ่านมาสู่ระบอบประชาธิปไตย ผู้ปกครอง ก็ให้การสนับสนุนพุทธจักร และมีอิทธิพลเหนือพุทธจักร ใช้เป็นฐานอำนาจและการระดมทางการเมือง

แต่เมื่อพิจารณาในด้านการเป็นอัครศาสนูปถัมภก จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากกษัตริย์ที่มีอำนาจสูงสุด มาสู่คณะบุคคลใช้อำนาจปกครอง หน้าที่ในการเป็นอัครศาสนูปถัมภก ก็ยังคงอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยที่พระมหากษัตริย์ไม่ได้ทรงมีอำนาจทางการเมืองที่แท้จริง ผู้มีอำนาจทางการเมืองอันแท้จริง จึงไม่ได้รับการเคารพเป็นอัครศาสนูปถัมภกมาโดยนัยของรัฐธรรมนูญ (ไม่ได้หมายถึงข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติ) ความต้องการให้รัฐอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาโดยตรง จึงแสดงออกมาให้เห็นจากการเรียกร้องให้บัญญัติว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ไว้ในรัฐธรรมนูญ

การเรียกร้องดังกล่าวปรากฏหลักฐานครั้งแรกเมื่อมีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นการจัดทำรัฐธรรมนูญที่มีการตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญแยกจากสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรก ในการพิจารณาวาระที่ ๒ มีการเสนอแปรญัตติโดย ม.จ.มงคล อุทม ขยางกูร สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เสนอแปรญัตติขอให้ยกหมวดศาสนาขึ้นมาอีกหมวด โดยแสดงถึงความมุ่งหมายไว้ว่า “พระพุทธศาสนามีคุณค่าประเสริฐและเป็นที่ยศสักการะของประชาชนชาวไทย เป็นการสมควรหรือไม่ที่จะระบุไว้ในรัฐธรรมนูญเมื่อได้รับความคุ้มครอง เพื่อแก่การยกย่องเทิดไว้ให้เป็นการสมควรแก่คุณค่าอันหาที่เปรียบมิได้” โดยหมวดศาสนาที่ ม.จ.มงคล อุทม ขยางกูร เสนอนี้ มีหลักการสำคัญได้แก่ มาตรา ก. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประเทศหรือประชาธิปไตย เป็นที่ยศสักการะสูงสุดผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้

มาตรา ข. พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในอันที่จะดำรงไว้ซึ่งพระพุทธบัญญัติระเบียบแบบแผน และประเพณีนิยมแห่งพระศาสนาตามพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์...^{๑๑๑}

การเรียกร้องเกี่ยวกับการบัญญัติให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ได้มีขึ้นอีกในการร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๑๔, ๒๕๔๐ และ ๒๕๕๐ แต่ทุกครั้งเมื่อมีการลงมติในประเด็นนี้ก็ยังไม่ได้รับความเห็นชอบจากเสียงส่วนใหญ่ของสภา ด้วยเหตุผลที่เห็นว่าการบัญญัติให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จะกระทบต่อความรู้สึกของประชาชนชาวไทยที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธและอาจนำไปสู่ความแตกแยก

ประเด็นที่เห็น ได้อย่างชัดเจนก็คือ นับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง หน้าที่ในการเป็นศาสนูปถัมภ์ ก็ยังเป็นของพระมหากษัตริย์ และไม่มียกย่องในรัฐธรรมนูญให้รัฐเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาโดยตรง จนกระทั่งในรัฐธรรมนูญปี ๒๕๔๐ เป็นครั้งแรกที่มีการบัญญัติไว้ใน หมวด ๕

^{๑๑๑} สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ ๔๖ วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๑, หน้า ๑๖๗๖.

แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา ๗๑ ที่ระบุว่า “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต” การบัญญัติความในมาตรานี้ แม้ว่าส่วนหนึ่งจะเป็นการประนีประนอมระหว่างฝ่ายที่เรียกร้องให้บัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ก็แสดงให้เห็นว่ารัฐเอง ก็ยอมรับความจำเป็นในการเพิ่มบทบาทของรัฐที่จะต้องให้การอุปถัมภ์ส่งเสริมศาสนาด้วย

โดยสรุป จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของธรรมที่กำกับการใช้อำนาจของพระราชา และเมื่อกษัตริย์ที่มีความเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีธรรม สังคม โดยรวมก็ย่อมมีธรรม แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ธรรม ที่เคยเป็นข้อผูกมัดการใช้อำนาจของพระราชา ไม่อาจเป็นข้อผูกมัดการใช้อำนาจของผู้ปกครองในระบอบใหม่ได้ ส่วนธรรมของพลเมือง สถาบันพระมหากษัตริย์ ยังทรงถ่ายทอดความมีธรรมไปสู่พลเมือง ด้วยการทรงเป็นพุทธมามกะ และอักษรศาสนูปถัมภก ที่ขยายไปในทุกศาสนา แต่การเป็นอักษรศาสนูปถัมภกของพระมหากษัตริย์เป็นไปโดยที่ทรงไม่มีอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริง แม้ว่าการสูญเสียพลังของศาสนจักรอาจจะเป็นไปเพราะความอ่อนแอของศาสนจักรเอง หรือจะเป็นเพราะรัฐผู้ใช้อำนาจทางการเมืองไม่ได้แสดงบทบาทเป็นศาสนูปถัมภกโดยนัยของรัฐธรรมนูญในระยะแรก ก็ตาม ต่อมาได้มีการเรียกร้องให้บัญญัติว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แม้การเรียกร้องดังกล่าวก็ยังไม่บรรลุผล แต่ในที่สุด รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๔๐ ก็บัญญัติให้รัฐให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น อันถือเป็นการประนีประนอมและส่วนหนึ่งก็ยอมรับว่าศาสนา จำเป็นต้องได้รับการอุปถัมภ์จากฝ่ายอาณาจักร

ทำให้เห็นได้ว่ายังไม่มีแหล่งอ้างอิงทางศิลปกรรมอื่นใดในสังคมการเมืองไทย นอกจากศาสนา ศาสนาเป็นเสาหลักที่แยกออกไม่ได้จากชาติและพระมหากษัตริย์ แม้จะมีคำกล่าวที่ว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาของเหตุผล ที่ไม่ใช่เรื่องของความเชื่อ แต่การอ้างอิงคติทางพุทธมาเป็นสิ่งกำกับความประพฤติ เรากลับไม่ค่อยพบการกล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติที่ดี ที่เหมาะที่ควร จากการตรวจสอบด้วยเหตุด้วยผล มากเท่าไรนัก สิ่งที่จะบอกถึงความดีงามก็คือ บาบ บุญ คุณ โทษ หรือเรื่องของเวรกรรม ความเกรงกลัวการตกนรก ความปรารถนาที่จะขึ้นสวรรค์ นอกจากนี้พุทธจักรเองโดยลำพัง ก็ไม่อาจทำหน้าที่เป็นแหล่งทางศิลปกรรมที่เข้มแข็งได้ ยังต้องการการอุปถัมภ์จากอำนาจทางการเมืองอยู่ ประกอบกับการไม่สามารถทำให้จริยธรรมดังกล่าวไปสู่การประพฤติปฏิบัติของบุคคลได้ แม้ว่าศาสนาจะมีกุศโลบายต่างๆ เพื่อชักจูงให้คนปฏิบัติอยู่ในศีลในธรรม แต่กุศโลบายดังกล่าว แทนที่จะเป็นเครื่องมือนำไปสู่เป้าหมาย กลับกลายเป็นเป้าหมายในตัวเอง

อาณาจักร กับ พุทธจักร

การแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางการเมืองที่ดี ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรและศาสนจักร ด้วยข้อเสนอขันติธรรม ของ ล็อก เริ่มด้วยการค้นหาธรรมชาติที่แตกต่างกันระหว่างสังคมการเมือง กับสังคมทางศาสนาหรือศาสนจักร

ในทัศนะของ ล็อก การรวมตัวเป็นสังคมการเมือง มีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ผลประโยชน์พลเมือง ก็คือ ชีวิต เสรีภาพ สุขภาพ และสภาวะความเจ็บป่วยเชิงซ้ำของร่างกาย และการครอบครองเป็นเจ้าของของสิ่งของทางวัตถุ อาทิเช่น เงิน ที่ดิน บ้านเรือน เครื่องเรือน และสิ่งอื่นเช่นเดียวกันนี้^{๑๑๑} อำนาจหน้าที่ในทางการเมืองของรัฐ จึงมีขอบเขตอยู่ที่การคุ้มครองสิ่งที่เป็นเรื่องทางโลก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ล็อก จะให้ความสำคัญเพียงแต่เรื่องทางวัตถุเท่านั้น ประเด็นสำคัญอยู่ที่วิธีการในทางโลก ไม่อาจนำไปบังคับใช้กับเรื่องทางจิตวิญญาณ สำหรับชีวิตที่ดีของมนุษย์ ก็ยังต้องมีทั้งส่วนของศาสนธรรม และความสุขในทางโลก^{๑๑๒} ในความหมายนี้รัฐ ก็ไม่ได้ถูกห้ามไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวในด้านการส่งเสริม หรือปลูกฝังศีลธรรมของพลเมือง เพียงแต่ไม่สามารถใช้วิธีการบังคับด้วยอำนาจทางการเมืองเพียงเท่านั้น

จะเห็นว่าในความคิดทางการเมืองไทย นั้น แม้ว่าจะมีแนวคิดของ “มหาชนสมบัติ” อยู่ด้วย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับสัญญาประชาคมของ ล็อก ในเรื่องฉันทานุมัติ (consent) แต่ก็ยังมีความแตกต่างในเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ สืบเนื่องจากความคิดทางการเมืองไทยโบราณ ซึ่งรับอิทธิพลจากความคิดทางการเมืองของอินเดียมานั้น แนวความคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติไม่มีอยู่ หากมีแต่หน้าที่ตามธรรมชาติ (natural obligations)^{๑๑๓} อำนาจหน้าที่ของรัฐ แบบดั้งเดิม จึงไม่ได้เน้นที่การคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ของประชาชน แต่เป็นการที่ผู้ปกครองจะต้องมีหน้าที่ปกครองโดยยึดมั่นในธรรม เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ในทางกลับกันพสกนิกรได้ร่วมพระบรมโพธิสมภาร ก็มีหน้าที่ต้องเคารพเชื่อฟังผู้ปกครอง สังคมการเมืองที่ดีจึงเกิดขึ้นได้ด้วยความเป็นธรรมราชา และพลเมืองที่มีหน้าที่เชื่อฟังผู้ปกครอง

แม้ว่าในการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยเริ่มมีรัฐธรรมนูญ ในปี พ.ศ.๒๔๗๕ จะถือว่าได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมาก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญกำเนิดขึ้นก็ไม่ใช่ว่า

^{๑๑๑} John Locke, “A Letter Concerning Toleration,” in *John Locke: A Letter Concerning Toleration in focus*, eds. John Horton and Susan Mendus (London: Routledge, 1991), p. 17.

^{๑๑๒} Ibid., p. 42.

^{๑๑๓} สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, *ความคิดทางการเมืองไทย*, เอกสารวิจัยหมายเลข ๖ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๑๐.

เพราะความต้องการการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นหลัก สำหรับรัฐธรรมนูญของอังกฤษ นั้น ถูกเขียนขึ้นโดยกระบวนการที่มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ก็ว่าได้ โดยเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ.๑๒๑๕ ณ Runnymede กษัตริย์อังกฤษ ถูกบังคับให้บารอน (baron) สามารถมีส่วนร่วมกับอำนาจสูงสุด (sovereignty) ของพระองค์ได้ ประวัติศาสตร์ทางการเมืองของสหราชอาณาจักร (Great Britain) ได้เปลี่ยนผ่านจากการที่มีอำนาจหน้าที่โดยบุคคลคนเดียว ไปเป็นอำนาจทางการเมืองซึ่งสามารถใช้อำนาจร่วมกันได้ โดยบุคคลหลายคน^{***} สำหรับชาวอเมริกัน รัฐธรรมนูญเกิดขึ้นเพื่อปฏิเสธอำนาจสูงสุดของกษัตริย์อังกฤษและรัฐสภา และดังนั้นจึงได้จัดวางแหล่งกำเนิดขององค์อธิปัตย์ขึ้นใหม่ ก็คือประชาชน^{***} แต่สำหรับรัฐธรรมนูญของไทย หนึ่งในคณะผู้ก่อการ คือ พระยาทรงสุรเดช ได้ให้เหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองไว้ว่า เหตุผลข้อที่ ๑ ก็คือ เป็นที่ประจักษ์แน่แล้วว่าพระเจ้าแผ่นดิน แสดงความไม่สามารถในการที่จะบงการโดยอำนาจอับไซค์ผู้ดี ให้งานของชาติเจริญรุ่งเรืองได้ เหตุผลข้อที่ ๒ พวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่แทบทั้งหมด มุ่งแต่เพียงทำตัวให้เป็นที่โปรดปรานไว้เนื้อเชื่อใจจากพระเจ้าแผ่นดินไม่ว่าด้วยวิธีใดตลอดทั้งวิธีที่ต้องสละเกียรติยศด้วย^{***} แนวคิดเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของชาติ อาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากการแสวงหาทำให้ชาติมีความทันสมัย (modernization) ในแบบตะวันตก ที่กระแสดังกล่าวได้เริ่มแพร่เข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ดังจะเห็นได้จากคำปรารภของรัฐธรรมนูญ อันถือได้ว่าเป็นทั้งกฎหมายสูงสุดและเอกสารที่แสดงออกถึงเจตจำนงของรัฐอธิปัตย์ จะพบว่าตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวร ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นกรอบแนวทางของรัฐธรรมนูญถาวรในฉบับต่อๆ มา เกือบทุกฉบับ ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงเป้าหมายของสังคมการเมืองที่รัฐธรรมนูญมุ่งไปสู่ก็คือ

ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรของเรานี้ จงเป็นหลักที่สถาปนาประดิษฐานสมรรถภาพอันประเสริฐ เป็นบ่อเกิดความสุขสันติคุณวิบุลยราศีแก่อำนาประชาชนตลอดจำเป็นกาลประวัติ นำประเทศสยามบรรลุสรรพพัฒนาชัยมงคลอนเนกสุกผลสกลเกียรติยศมโหฬาร...^{***}

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{***} Dennis C. Mueller, *Constitutional Democracy* (Oxford: Oxford University Press, 1996), p. 60.

^{***} Ibid., p. 60.

^{***} นวนิติ เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *บันทึกพระยาทรงสุรเดช เมื่อวันที่ปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕* (กรุงเทพฯ: แพรวทิพย์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗.

^{***} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๕ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕, หน้า ๕๑๓. (เน้นข้อความโดยผู้ศึกษาเอง)

อุดมคติของสังคมการเมืองไทย จึงปรารถนาให้รัฐจะต้องทำหน้าที่ทำให้ประชาชนมีความ
 ตำราญ ความสงบ เป็นประชาชนที่มีความดีงามอย่างเต็มเปี่ยม เพื่อนำประเทศไปสู่ความเจริญในทั้ง
 ปวง ซึ่งข้อความดังกล่าว ก็สอดคล้องกับอุดมการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ระบุไว้ใน
 รัฐธรรมนูญ ฉบับแรกว่า “โดยที่คณะราษฎร ได้ขอร้องให้อยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม
 เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น” และหลักการ ๖ ประการของคณะราษฎร ซึ่งแม้ว่าจะได้รับอิทธิพล
 จากตะวันตกมาก็ตาม ประเด็นสำคัญของอุดมคติทางการเมืองก็ยังคงอยู่ที่ความเจริญ ดังที่มีคำกล่าวว่
 การเปลี่ยนแปลงการปกครองส่วนหนึ่งก็มีที่มาจากความเห็นชาติตะวันตกมีความเจริญกว่า จึง
 ต้องการความเจริญของบ้านเมืองด้วยการเปลี่ยนรูปแบบการปกครอง ส่วนเรื่องการคุ้มครองสิทธิ
 เสรีภาพ ดูเหมือนว่าจะได้รับความสำคัญในลำดับรองลงไป ซึ่งจะเห็นได้จากหลัก ๖ ประการ ที่
 เรื่องการรักษาความเป็นเอกราช การรักษาความปลอดภัยในประเทศ การบำรุงความสมบูรณ์ของ
 ราษฎรในทางเศรษฐกิจ มาก่อนเรื่องสิทธิที่เสมอกัน และเสรีภาพ^{๓๓}

แม้ว่าเมื่อเริ่มต้นการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวร ฉบับแรก
 เป็นต้นมา จะมีบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเสรีภาพไว้อย่างชัดเจน และการร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.
 ๒๔๘๒ ในคำปรารภก็ชี้ให้เห็นว่า “สภาร่างรัฐธรรมนูญได้ดำเนินการพิจารณาปรึกษาหารือหลักการ
 ใหญ่ๆ อันสมควรประมวลไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นต้นว่า วางหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของ
 คนชาวไทยให้มั่นคงยิ่งขึ้น” ก็ตาม แต่เมื่อตรวจสอบคำปรารภของรัฐธรรมนูญ หลังจากปี พ.ศ.
 ๒๔๘๒ เป็นต้นมา กลับไม่ปรากฏเจตนารมณ์เรื่องความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพอยู่ในคำปรารภของ
 รัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ตาม “เมื่อกาลเวลาล่วงมา ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นมี
 ความรู้และความคิดอ่านทางการเมืองดีขึ้น จึงมีความตื่นตัวและปรารถนาที่จะมีส่วนมีเสียงในการ
 ปกครองประเทศด้วยตนเองขึ้นเป็นลำดับ ทั้งประชาชนก็มีความไม่พึงพอใจในการบริหารราชการ
 แผ่นดินอยู่ด้วย จึงในวันที่ ๑๓ และ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ ได้มีการเรียกร้องให้มี
 รัฐธรรมนูญโดยเร็วที่สุด^{๓๔} รัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ.๒๕๑๖ จึงแสดงเจตนารมณ์ที่เริ่มแสดงให้เห็นถึง
 การเน้นประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพ ที่นอกเหนือจากประเด็นเรื่องการ “แสดงออกให้ปรากฏซึ่ง
 ปณิธานร่วมกันของปวงชนชาวไทยว่า จักรักษาไว้ซึ่งเอกราชแห่งชาติไทยในทุกทาง จักคุ้มครอง
 ศาสนาทุกศาสนาให้สถาพร จักเทิดทูนพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและมิ่งขวัญของประเทศชาติ”
 แล้ว ยังต้อง “ร่วมกันบำบัดทุกข์บำรุงสุขและจักพิทักษ์สิทธิเสรีภาพของราษฎร โดยทั่วหน้าและ

^{๓๓} โปรดดูหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร ได้ใน สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภา
 ผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๑/๒๔๗๕ เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕, หน้า ๖-๗.

^{๓๔} คำปรารภรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๑๖ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๑๖๘ วันที่ ๗
 ตุลาคม ๒๕๑๖, หน้า ๒-๓.

อย่างเสมอภาค และจกัธำรงไว้ซึ่งหลักนิติธรรม เพื่อให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมอย่างทั่วถึง”^{๑๑๑} และรูปแบบของคำปรารภดังกล่าว ก็ถูกใช้ในรัฐธรรมนูญถาวร ฉบับปี พ.ศ.๒๕๓๔ และปี พ.ศ. ๒๕๔๐ รวมถึงฉบับปี พ.ศ.๒๕๕๐ ด้วย แต่เมื่อเปรียบเทียบแล้ว เราจะสังเกตเห็นความแตกต่างที่ปรากฏในคำปรารภของรัฐธรรมนูญปี ๒๕๔๐ กับปี พ.ศ.๒๕๕๐ ที่แสดงเจตนารมณ์อันแตกต่างกันบางประการ กล่าวคือ ในขณะที่รัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ.๒๕๔๐ ระบุถึงสาระสำคัญประการแรกของรัฐธรรมนูญที่จัดทำโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญ ว่า “มีสาระสำคัญเป็นการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น ตลอดจนปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น”^{๑๑๒} โดยไม่ได้กล่าวถึงประเด็นอื่นไว้แต่อย่างใด แต่สำหรับรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ.๒๕๕๐ ระบุสาระสำคัญไว้ในตอนเดียวกันว่า “มีสาระสำคัญเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันของประชาชนชาวไทย ในการธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราชและความมั่นคงของชาติ การทำนุบำรุงรักษาศาสนาทุกศาสนาให้สถิตสถาพร การเทิดทูนพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและเป็นมิ่งขวัญของชาติ การยึดถือระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเป็นวิถีทางในการปกครองประเทศ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐอย่างเป็นรูปธรรม”^{๑๑๓}

รูปแบบที่แตกต่างกันทำให้เห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๔๐ ได้แสดงเจตนารมณ์ในการให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพเป็นที่สุด ในขณะที่ พ.ศ.๒๕๕๐ มีความแตกต่างกันในรายละเอียดที่เพิ่มเติม โดยกลับไปใช้รูปแบบที่ให้ความสำคัญกับชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยจัดประเด็นสิทธิเสรีภาพไว้ในลำดับถัดมา สิ่งที่แสดงออกจากตัวบทแห่งรัฐธรรมนูญ ย่อมแสดงถึงความปรารถนา และย่อมแสดงออกถึงสภาวะที่ไม่มีอยู่จริงได้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นสิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๑๗ , ๒๕๒๑, ๒๕๓๔, ๒๕๔๐ และ ๒๕๕๐ ที่ปรากฏในคำปรารภดังที่กล่าวมา ล้วนแต่เป็น “สิทธิเสรีภาพที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ” ทั้งสิ้น ไม่มีนัยการแสดงเจตนารมณ์ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมืองในสังคมการเมือง ในแบบสัญญาประชาคมของ ล็อก

การ ไม่ปรากฏประเด็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานอยู่ในคำปรารภของรัฐธรรมนูญดังกล่าว ไม่อาจสรุปได้ว่าเจตจำนงของรัฐ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานในเรื่องสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน แต่อาจเป็นไปได้ด้วยเหตุผล คือ การไม่กล่าวถึงในคำปรารภ ก็เนื่องจากมีบทบัญญัติอยู่แล้วในตัวรัฐธรรมนูญ กับอีกลักษณะหนึ่ง ก็คือหากรัฐธรรมนูญเป็นสิ่งสะท้อน

^{๑๑๑} ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๑๖๘ วันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๑๗, หน้า ๔.

^{๑๑๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๕๕ ก วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๔๐, หน้า ๑-๒.

^{๑๑๓} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ ก. วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๑-๒.

สภาวะปัญหาทางการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เมื่อไม่กล่าวถึงกี่ย่อมแสดงถึงการไม่ได้มีปัญหาในการละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ในเงื่อนไขเดียวกัน การระบุถึงความต้องการสิทธิเสรีภาพในการมีส่วนร่วมในการปกครอง จึงเป็นสิ่งสะท้อนของปัญหาที่ดำรงอยู่ ประเด็นที่ต้องการแสดงให้เห็นในกรณีนี้ เพียงต้องการสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกซึ่งเจตจำนงในการทำหน้าที่ของรัฐในการให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ที่ยังไม่ใช่ประเด็นหลักเมื่อเปรียบเทียบกับเรื่องอื่นๆ

หากจะอธิบายให้เห็นภาพอุดมคติของสังคมนการเมืองไทยให้ชัดเจนขึ้น เราก็อาจมองถึงภาพในทางตรงกันข้าม คือการพิจารณาจากสภาวะอันไม่พึงประสงค์ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในข้ออ้างของการปฏิวัติยึดอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ได้แสดงออกในคำปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวฉบับต่างๆ ดังเช่นในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.๒๕๕๐ ที่อธิบายถึงสภาวะวิกฤติของชาติว่า “ประชาชนพลเมืองได้รับความลำบากเดือดร้อน เพราะขาดอาหาร ขาดเครื่องนุ่งห่ม และขาดแคลนสิ่งอื่นๆ นานัปการ เครื่องบริโภคนและอุปโภคทุกอย่างมีราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมทรามในศีลธรรมอย่างไม่เคยมีมาแต่กาลก่อนขึ้นในประชาชน”^{๒๐} และรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.๒๕๕๕ ที่กล่าวถึงภัยที่มาคุกคามว่า “มีบุคคลกลุ่มหนึ่งได้กระทำการอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์ และเศรษฐกิจของประเทศ และในที่สุดได้เกิดการจลาจลวุ่นวายอย่างร้ายแรงขึ้นในบ้านเมือง เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๕ ซึ่งจะนำภัยพิบัติและความพินาศมาสู่ชาติบ้านเมืองในที่สุด”^{๒๑} แม้ว่าคำปรารภดังกล่าว อาจมีความเฉพาะเจาะจงกับบริบทเหตุการณ์การเมืองในสมัยนั้น แต่โดยภาพรวมก็สามารถทำให้เห็นถึงคำอธิบายสภาวะอันไม่พึงประสงค์ของสังคมนการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี

โดยสรุป จะเห็นได้ว่าความมุ่งหมายให้รัฐทำหน้าที่ เพื่อให้เป็นสังคมนการเมืองที่ดีของไทย ในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากความคิดทางการเมืองของตะวันตก แต่เรื่องสิทธิเสรีภาพในลักษณะของสิทธิตามธรรมชาติ ก็ไม่ใช่สิ่งเน้นสำคัญ สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือ ความผาสุกสะดวกสบาย ของประชาชน ซึ่งเมื่อย้อนกลับไปช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็เป็นไปด้วยอิทธิพลของกระแสการทำให้ทันสมัยจากตะวันตก ภัยจากจักรวรรดินิยมในยุคนั้น นอกจากนี้ยังมีความต้องการเป็นสังคมนการเมืองที่มีความสงบ และความมีศีลธรรมของประชาชน เป็นสำคัญ แม้ว่าจะให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมือง แต่สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ จะได้รับความสนใจมากกว่า

^{๒๐} ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐, หน้า ๒.

^{๒๑} ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๕๓ ตอนที่ ๑๓๕ วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕

เมื่อมาพิจารณาในด้านศาสนจักร จะเห็นได้ว่า ล็อก ให้เหตุผลในการมีขันติธรรม ที่รัฐจะต้องไม่ใช่อำนาจทางการเมืองเข้าไปแทรกแซงกิจการของศาสนจักร ก็ด้วยเหตุผลแห่งความแตกต่างของศาสนจักรกับอาณาจักร ธรรมชาติของ “ศาสนจักร” เป็นสังคมทางศาสนาที่มีเป้าหมายในการรวมตัวกันเพื่อประกอบพิธีกรรมหรือแสดงศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า และเพื่อที่จะได้รับการยอมรับจากพระองค์ ในแง่นี้ ไม่ว่า ล็อก จะมุ่งหมายถึง church ในลักษณะของศาสนจักรแห่งนิกายใดๆ หรือ church ในลักษณะของ “โบสถ์” ที่ประชาชนได้มารวมตัวในระดับชุมชน ก็ตาม ความเป็น church ในความหมายนี้มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การรวมตัวของศาสนิกชน เพื่อจุดหมายร่วมกันที่จะแสดงศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า เพื่อเป้าหมายสูงสุดทางจิตวิญญาณ และด้วยธรรมชาติที่แตกต่างกับเรื่องทางโลกซึ่งเป็นเรื่องของอาณาจักร ผู้ปกครองจึงต้องมีขันติธรรม ที่จะไม่ใช่วิธีการสำหรับเรื่องทางพลเมืองไปบังคับเรื่องของ church

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงสังคมของศาสนาพุทธ หรือ “พุทธจักร” ส่วนใหญ่จะมีความหมายถึง คณะสงฆ์ หรือความเป็นพุทธศาสนิกชนโดยรวม ส่วน “โบสถ์” หรือ “วัด” ที่ประชาชนได้มารวมตัวกันในชุมชน ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของพุทธจักร ที่มีพระสงฆ์เป็นแกนสำคัญ ส่วนเป้าหมายของการรวมตัวกันของพุทธศาสนิกชน ในฐานะสังคมทางศาสนากับสังคมทางศาสนาของพระสงฆ์ ก็ยังมีความแตกต่างกันออกไป

พุทธศาสนา อย่างน้อยที่สุดก็พุทธศาสนาที่ได้รับการตีความในข้อเขียนทางตะวันตก จะปรากฏภาพว่าเป็นคู่แข่งที่อ่อนแอสำหรับการเป็นศาสนาของประชาชน (a “popular” religion) เนื่องจากว่าพุทธศาสนาได้ถูกวาดภาพว่าเป็นศาสนาซึ่งการกระทำในทางโลก ในลักษณะใดก็ตาม ถูกมองว่าเป็นอุปสรรคในการบรรลุถึงนิพพาน (Nirvana)^{*} ซึ่งเป็นความรอดขั้นสูงสุดในศาสนาพุทธ^{๒๒} เป้าหมายดังกล่าว ถูกมองว่าเป็นเรื่องสูงส่ง การจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ก็โดยการเข้าสู่ร่มกาสาวพัตร์ ดำรงชีวิตในสมณเพศ เป้าหมายนี้จึงเป็นเรื่องของพระสงฆ์โดยแท้ การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวมุ่งเน้นที่การปฏิบัติบำเพ็ญเพียรด้วยตนเอง โดยอาศัยคำสอนของพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ที่เป็นหนทางสู่เป้าหมายดังกล่าว พลเมือง ที่ยังต้องใช้ชีวิตอยู่ในทางโลก จึงไม่มีทาง แม้เพียงจะคิดที่จะบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว

^{*} Keyes ได้อธิบายถึง Nirvana ว่า เป็นรูปแบบของคำในภาษาสันสกฤต ที่ใช้โดยชาวพุทธในความหมายของความรอดขั้นสูงสุด (ultimate salvation) รูปแบบของภาษาบาลี ก็คือ Nibbana เนื่องจากในงานเขียนของตะวันตก จะคุ้นเคยกับรูปแบบของถ้อยคำทางพุทธศาสนาในแบบภาษาสันสกฤตได้ดีกว่า เขาจึงใช้รูปแบบ Nirvana ในงานของเขาแทนที่จะใช้รูปแบบภาษาบาลี (note 37 in Charles F. Keyes, *The Golden Peninsula: Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia* (New York: Macmillan, 1977), p. 108.)

^{๒๒} Charles F. Keyes, *The Golden Peninsula: Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia* (New York: Macmillan, 1977), p. 82.

ความเป็นพุทธจักรแบบดั้งเดิมนี้ ก็คือ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้หนทางสู่การดับทุกข์ (the "Way" to salvation) และออกสั่งสอนบุคคลต่างๆ ผู้ที่ได้ฟังคำสอนของพระองค์ และยอมรับที่จะดำเนินรอยตามหนทางดังกล่าว ก็จะกลายเป็นสมาชิกของชุมชน ที่เรียกว่า คณะสงฆ์ (Sangha)^{๑๒๖} โดยมีพระวินัยที่พระพุทธเจ้ากำหนด เป็นกติกาสังคมของชุมชนทางศาสนาดังกล่าว ดังนั้น ชุมชนในทางศาสนาแบบดั้งเดิมในสมัยพุทธกาล จึงเป็นที่รวมของบุคคลที่มุ่งสู่ความรอดอันสูงสุดก็คือ นิพพาน เมื่อธรรมชาติของพุทธจักร ในด้านเป้าหมายและวิธีการแบบดั้งเดิม มีความแตกต่างกับเรื่องของอาณาจักรอย่างชัดเจนเช่นนี้ จึงไม่ใช่เรื่องของฝ่ายอาณาจักรที่จะเข้าไปใช้อำนาจแทรกแซงเรื่องดังกล่าวได้อย่างแน่นอน

แต่เมื่อพุทธศาสนา ได้กลายเป็นศาสนาของประชาชน หรือเป็นศาสนาแห่งพลเมือง ในยุคต่อๆ มา เป้าหมายและวิธีการของพุทธจักร จึงปรับตัวเปลี่ยนแปลงไป แทบไม่มีผู้ใดแสดงออกถึงความพยายามที่จะบรรลุถึงนิพพานแต่อย่างใด หรือแม้แต่พระองค์เอง เป้าหมายในเรื่องนิพพาน จึงกลายเป็นเรื่องสูงส่งที่น้อยคนนักจะมีความคิดที่พยายามมุ่งไปสู่ แต่สิ่งที่เป็เป้าหมายรองลงมา และได้รับความสำคัญมาก ก็คือ การธำรงรักษาพระศาสนา และเป้าหมายด้านศีลธรรมความประพฤติของคนในสังคม

ในความเห็นจากทางด้านพุทธจักร พระราชวรมณี ได้แยกแยะให้เห็นถึงหน้าที่ของฝ่ายอาณาจักรหรือผู้ปกครอง กับฝ่ายพุทธจักร แบบคติทางพุทธศาสนา สรุปความได้ว่า ผู้ปกครองมีหน้าที่ ๒ ประการ ก็คือ ประการแรกการอุปถัมภ์บำรุงคุ้มครอง ประการที่สอง การรักษาศักดิ์ตบฟังธรรม นำเอาธรรมะมาใช้ปฏิบัติ ส่วนหน้าที่ของฝ่ายพุทธจักร ก็คือ การแนะนำสั่งสอนเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน เมื่อแนะนำสั่งสอนประชาชน เผยแพร่ให้ความรู้ความเข้าใจถูกต้อง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมและรู้จักฝึกอบรมจิต ฝึกอบรมปัญญา ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ประพฤติดีปฏิบัติชอบแล้วก็เป็นผลประโยชน์แก่แผ่นดินไปเอง^{๑๒๗} เป้าหมายของสังคมทางพุทธศาสนา ลักษณะนี้ จึงเชื่อมโยงกับเป้าหมายของอาณาจักร เพราะเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้บรรลุการเป็นสังคมการเมืองที่ดีได้

ในความเห็นจากทางด้านอาณาจักร ก็ไม่ได้ปฏิเสธเป้าหมายดังกล่าวจากทางด้านพุทธจักร ซึ่งจะเห็นได้ตั้งแต่การยอมรับธรรมจากพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ตั้งอิทธิพล

^{๑๒๖} Ibid., p. 84.

^{๑๒๗} พระราชวรมณี, "ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาในรอบ ๒ ศตวรรษ," (บทสัมภาษณ์ โดย พระมหาอินศร จินดาปิฎก ทร.บ. นาลงพิมพ์ในนิตยสารรายเดือน "พุทธจักร" ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๕) ใน พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย, จำนวน ๓ ของประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๓๐.

ต่อความคิดทางการเมืองไทยแต่โบราณมา หรือจะเป็นอุดมการณ์ในยุคร่วมสมัย จากชนชั้นนำทางการเมืองยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เห็นว่า

ความผาสุกอันแท้จริงของแต่ละบุคคลนั้น มิใช่ได้มาจากความเจริญ และความสมบูรณ์พูนสุขในด้านวัตถุเท่านั้น หากแต่มาจากความสงบสุขทางจิตใจด้วย ซึ่งความสงบสุขทางจิตใจนี้ก็มีศาสนาเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งและนำทาง ศาสนาแต่ละศาสนา ต่างสอนให้มนุษย์มี ความระลึกในมนุษยธรรม มีเมตตาธรรม และ รู้สึกสำนึกใน บาป บุญ กุศล โทษ ถ้าปราศจากเสียซึ่งศาสนาแล้วมนุษย์ย่อมจะหาความมั่นคงทางจิตใจ และ แสวงหาความผาสุกในชีวิตอย่างแท้จริงไม่ได้^{๑๖๕}

เป้าหมายของสังคมทางศาสนาพุทธในยุคร่วมสมัย จึงไม่อยู่ที่เป้าหมายอันสูงสุดทางธรรม คือ นิพพาน แต่เป็นเป้าหมายเรื่องความประพฤติทางศีลธรรม ดังนั้น เมื่อเป้าหมายเป็นเช่นนี้ วิธีการ หรือกรรมวิธีที่ฝ่ายพุทธจักรจะใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว จึงไม่ปฏิเสธอำนาจทางการเมืองที่จะเข้าจัดการเรื่องราวทางศาสนา

พระโสภณคณาภรณ์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่ฝ่ายอาณาจักร สามารถที่เข้าไปในขอบเขตของพุทธจักรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการรักษาพุทธศาสนา ก็เนื่องจาก “ความมั่นคงของพระพุทธรศาสนามิมีส่วนสัมพันธ์อย่างไม่อาจที่จะแยกออกจากการสนับสนุนฝ่ายบริหารบ้านเมืองได้ ไม่ว่าในยุคสมัยใดก็ตาม แม้ว่าเงื่อนไขต่างๆ ภายในสังคมเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แต่เงื่อนไขประเด็นนี้คงเป็นอย่างนี้ ทั้งนี้เพราะ โครงสร้างของพระพุทธรศาสนา ไม่มีลักษณะเป็นศาสนจักรที่พร้อมจะพิทักษ์รักษา ปกป้องตนเองได้ในทุกกรณีนั่นเอง”^{๑๖๖}

เป้าหมายดังกล่าว จึงทำให้พุทธจักรเอง บางครั้งก็ต้องการเครื่องมือในทางการเมือง เพื่อจัดการกับเรื่องราวของสังคมทางศาสนา ความพัวพันกับเรื่องทางการเมืองไม่ใช่ความต้องการการครอบงำฝ่ายอาณาจักร แต่เป็นการเรียกร้องให้ฝ่ายอาณาจักร เข้ามาปกป้องพุทธจักร โดยไม่ได้ปฏิเสธวิธีการในทางโลก คืออำนาจของรัฐหรือด้วยการบัญญัติกฎหมาย ทางฝ่ายอาณาจักรเอง จากอุดมการณ์ที่เห็นว่าศาสนาจะเป็นเครื่องมือในการกำกับความประพฤติของพลเมือง รวมถึงจะเป็นช่องทางที่สร้างความชอบธรรมในการอ้างว่าเป็นผู้สนับสนุนความมีศีลธรรมของพลเมือง จึงไม่ได้คิดว่าเป็นข้อจำกัดของตนเองมากนัก ที่จะใช้อำนาจทางการเมืองเข้าไปในขอบเขตของพุทธจักร

^{๑๖๕} ชานินทร์ กรวยวิเชียร, *ศาสนากับความมั่นคงของชาติ* (กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ, ๒๕๒๐), หน้า ๑.

^{๑๖๖} พระโสภณคณาภรณ์, “*พระพุทธรศาสนา กับ ความมั่นคงของชาติ*,” ใน *พระพุทธรศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย*, จำนวน ๓ ท้องประเสริฐ, บรรณาธิการ, หน้า ๕๒.

คุณลักษณะของพุทธจักร กับเหตุผลเพื่อขันติธรรม

ล๊อค ได้อธิบายถึงคุณลักษณะหรือธรรมชาติของศาสนจักรไว้ว่ามีสองส่วน คือ ความเชื่อทางศาสนาอันเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นเรื่องภายในจิตใจ ที่อยู่เหนือเจตจำนงของมนุษย์ อำนาจทางการเมืองซึ่งเป็นการบังคับด้วยกำลังภายนอกจึงไม่อาจบังคับความเชื่อได้ และอีกส่วนหนึ่งคือ พิธีกรรมที่แสดงถึงการบูชาและต้องการยอมรับจากพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเป็นเรื่องการกระทำภายนอก แต่จะเป็นสิ่งที่มีความหมายก็จะต้องเชื่อมโยงกับความเชื่อ โดยเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อจะได้รับการยอมรับจากพระผู้เป็นเจ้า^{๒๒๖} ศาสนาในสังคมการเมือง มีทั้งมิติในเชิงศีลธรรมซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความประพฤติของคนในสังคม และมิติที่เป็นความเชื่อที่มีลักษณะคาดค้ำนึ่งได้แก่ สิ่งที่ ล๊อค ได้กล่าวถึงบ่อยๆ ถึงความเชื่อในลักษณะนี้ ได้แก่ ชีวิตในโลกหน้า การยอมรับจากพระผู้เป็นเจ้า เป็นต้น ทั้งสองส่วนก็ไม่อาจใช้อำนาจทางการเมืองเข้าไปบังคับได้

สำหรับคำสอนทางพุทธศาสนา แม้จะมีความเป็นเหตุผลที่ไม่ให้อาศัยความเชื่อเพียงอย่างเดียว ดังคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ได้แสดงธรรมแก่ชาวนิคมเกตปุคคะ แคว้นกาลามะ หรือที่เรียกว่า กาลามสูตร คือ มิให้เชื่อ ๑. โดยฟังตามกันมา ๒. โดยนำสืบกันมา ๓. โดยตื่นข่าวลือ ๔. โดยอ้างตำรา ๕. โดยนึกเดาเอา ๖. โดยคาดคะเน ๗. โดยตรึกตามอาการ ๘. โดยพอใจว่าชอบแก่ความเห็นของตน ๙. โดยเห็นว่าพอเชื่อได้ ๑๐. โดยเห็นว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา แต่ให้สอบสวนจนรู้ได้ด้วยตนเอง^{๒๒๗} ตามคตินี้ คือการปฏิเสธความเชื่อที่ปราศจากข้อเท็จจริงมารองรับและขาดซึ่งการตรวจสอบด้วยเหตุผล สิ่งที่จะเชื่อได้จะต้องมีการศึกษาและทดสอบและเรียกว่า *ด้วยตนเอง*

แต่อย่างไรก็ตาม ในคคิหรือตำนานทางพุทธศาสนา ในหลายส่วนก็ยังปรากฏความเชื่อที่ยังไม่อาจมีข้อเท็จจริงมารองรับได้ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตในชาติหน้า นรก สวรรค์ การสะสมบุญบารมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ความเชื่อในลักษณะนี้ก็ยังคงได้รับการยึดถืออยู่มาก จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าศาสนาพุทธของไทย ก็ยังคงมีลักษณะของความเชื่อดังกล่าวอยู่ ซึ่งก็เป็นความเชื่อที่อยู่เหนือเจตจำนงที่มนุษย์จะบังคับได้ด้วยกำลังภายนอก

คุณลักษณะอีกประการหนึ่งของศาสนจักร ก็คือ รูปแบบพิธีกรรม ซึ่งเป็นการกระทำภายนอกจิตใจ ที่แสดงออกมาทางกายภาพ การประกอบพิธีกรรมของชาวคริสต์ ที่ ล๊อค กล่าวถึง ก็คือ พิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับเนื้อหาความเชื่อที่ว่า การประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ถูกกำหนดไว้โดย

^{๒๒๖} ไพรดคู John Locke, "A Letter Concerning Toleration," in *John Locke: A Letter Concerning Toleration in focus*, eds. John Horton and Susan Mendus, p. 33.

^{๒๒๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๕๑๐.

พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าและชาวคริสต์ประกอบพิธีกรรมเพื่อจะได้รับการยอมรับจากพระองค์ รายละเอียด และส่วนประกอบอันเป็นสาระสำคัญ จึงต้องเป็นสิ่งที่กำหนดโดยพระผู้เป็นเจ้าของ รัฐไม่มีสิทธิไป ระบุว่าสิ่งใดจะเป็นส่วนประกอบของพิธีกรรม หรือการบังคับให้ประกอบพิธีกรรม^{๒๘}

สำหรับพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ไม่ได้ดำเนินไปเพื่อ เป้าหมายทางธรรมอันสูงสุด คือ นิพพาน แม้แต่การประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์เองก็ตาม การ กระทำภายนอกที่ปรากฏในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก จะมีอยู่ในส่วนของ พระวินัยปิฎก ซึ่งเป็นวินัยสำหรับการปฏิบัติของพระสงฆ์ ส่วนการกระทำในลักษณะของพิธีกรรม ที่จะถือเป็นสาระสำคัญและเชื่อมโยงกับการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ไม่ปรากฏอยู่ใน คัมภีร์ทางศาสนา

รูปแบบของพิธีกรรมต่างๆ ล้วนเกิดขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วทั้งสิ้น แม้กระทั่งวัตถุที่ชาวพุทธส่วนใหญ่นับถือสูงสุด คือ พระพุทธรูป ซึ่งเอามาถือว่าเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ เป็นพระเครื่อง เป็นสิ่งที่ขัดกับหลักการอันสูงสุดของพระพุทธศาสนาเอง “เพราะการทำรูป พระพุทธเจ้าขึ้นนั้นย่อมเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะปลุกความยึดถืออันใหม่ ซึ่งเป็นไปในทางอศดา หรือตัวตน ไปในรูปอื่น ซึ่งอาจจะเป็นภัยหรือได้เป็นภัยต่อพุทธศาสนาเอง”^{๒๙} แทนที่พิธีกรรมทาง พุทธศาสนา จะถูกเชื่อมโยงกับเป้าหมายสูงสุด จึงกลายมาเชื่อมโยงกับเป้าหมายระดับรองของพุทธ จักร คือ การรักษาศิลธรรม และการธำรงรักษาพระศาสนาไว้ โดยอยู่ภายใต้โลกทัศน์เรื่องการ สะสมบุญ คนไทยเกือบทั้งหมดถูกเชื่อมต่อกับพุทธศาสนาผ่านความเชื่อแบบชาวบ้านเกี่ยวกับ บุญ และระบบทางพิธีการที่แพร่กระจายอยู่ทุกที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อเหล่านี้ ก็คือ การทำบุญ^{๓๐} พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำบุญและการสะสมบุญ จึงยังไม่สามารถบรรจบกับเป้าหมายอันสูงสุดของ พุทธศาสนาได้

ประเด็นเรื่องการป้องกันการใช้อำนาจทางการเมือง เข้าไปแทรกแซงในการประกอบ พิธีกรรมทางศาสนานั้น ได้รับการรับรองเสรีภาพในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาไว้ใน รัฐธรรมนูญ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๕ ที่ระบุว่า “บุคคล... ย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตาม ความเชื่อของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบ เรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน”^{๓๑} และเน้นย้ำถึงการที่จะไม่ถูกรัฐรอนสิทธิหรือเสีย

^{๒๘} โปรดดู John Locke, “A Letter Concerning Toleration,” in *John Locke: A Letter Concerning Toleration in focus*, eds. John Horton and Susan Mendus, pp. 34-5.

^{๒๙} พุทธศาสนิกฯ, *ศาสนาคืออะไร*, หน้า ๔๖.

^{๓๐} A. Thomas Kirsch, “Complexity in the Thai Religious System: An Interpretation,” *Journal of Asian Studies* XXXVI, No. 2 (February 1977): 246.

^{๓๑} มาตรา ๑๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ.๒๔๗๕)

ประโยชน์อันควรมีควรได้ “เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือ แตกต่างจากบุคคลอื่น” ตั้งแต่รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๕๒ เป็นต้นมาทุกฉบับ นอกจากนี้ก็ยังมีเพิ่มเติมประเด็นเรื่องการปฏิบัติตาม “ศาสนบัญญัติ” ที่ระบุให้ความคุ้มครอง “เสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ” ตั้งแต่รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าอำนาจการกำหนดรูปแบบพิธีกรรม หรือพิธีการต่างๆ โดยฝ่ายรัฐ อาจเป็นไปในทางอ้อม ทั้งนี้เนื่อง อำนาจของรัฐสามารถแทรกแซงสู่คณะสงฆ์ไทย ได้ โดยอำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ผ่านการแต่งตั้งประมุขสูงสุดของคณะสงฆ์ และมหาเถรสมาคม ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕

สำหรับสังคมการเมืองไทยแล้ว ปัญหาอาจไม่ได้อยู่ที่การบังคับจากรัฐ ต่อการประกอบพิธีกรรมของฝ่ายศาสนจักร แต่ปัญหาอยู่ที่การไม่ยอมรับพิธีกรรมใด หรือการกระทำใด ที่จะขัดกับประเพณีนิยมของคณะสงฆ์ พิธีกรรมของสำนักพระราชวัง เพราะแม้ว่ารัฐธรรมนูญจะให้การรับรองเสรีภาพในการประกอบพิธีกรรมก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเสรีภาพที่จำกัดด้วยเงื่อนไขที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หากการประกอบพิธีกรรมของศาสนา ลัทธิ หรือนิกายใด ก็ตาม ขัดกับประเพณีนิยมของคณะสงฆ์ของชาติ หรือขัดกับพิธีกรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือส่งผลให้เกิดการหมิ่นเหม่หรือกระทบต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็ย่อมจะถูกตีความว่าเป็นพิธีกรรมที่ขัดต่อหน้าที่พลเมือง และขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนทั้งสิ้น รวมถึงการที่รัฐธรรมนูญตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๕๕ เป็นต้นมา ได้มีบทบัญญัติที่ระบุว่า “บุคคลจะใช้สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญนี้ ให้เป็นปฏิปักษ์ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์มิได้”^{๓๓๓} ความเชื่อหรือพิธีกรรมต่างๆจึงถูกครอบไว้ด้วยศาสนาของชาติเอง

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๓๓} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๕๕ มาตรา ๓๕ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ ตอน ๑๕ หน้า ๖๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๕, หน้า ๑๔.

สรุป

เหตุผลประการแรกของการเสนอขันติธรรม ก็คือ ความต้องการที่จะจัดระเบียบทางการเมืองระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักร เพื่อมิให้เกิดการก้าวก่ายกัน โดยแสดงให้เห็นธรรมชาติที่แตกต่างกันระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักร

สำหรับสังคมการเมืองไทย การครอบงำจากศาสนจักรหรือจากพระสงฆ์ เป็นเรื่องต้องห้ามที่มาแห่งอำนาจการปกครองแบบโบราณก็ได้อ้างอิงจากเทพเจ้าหรือเทวดา แต่มีลักษณะของการเป็นเทพหรือเทวดาด้วยตนเอง ที่เรียกว่า “สมมติเทพ” และทรงไว้ซึ่งอำนาจด้วยการมีธรรม เป็นธรรมราชา คติของพุทธศาสนาเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางศีลธรรม เป็นสิ่งกำกับความประพฤติของพลเมือง แม้ว่าจะมีความเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล แต่ในพุทธศาสนาก็ยังมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อที่มีลักษณะค่านิ่งอยู่ด้วย เป็นความเชื่อที่อยู่ภายใต้โลกทัศน์ของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องบุญ บาป ชีวิตในชาติหน้า เวรกรรม

ฝ่ายรัฐหรืออาณาจักรเอง ก็เห็นพ้องกับความสำคัญของพุทธศาสนาในการเป็นรากฐานทางศีลธรรม และเมื่อเกิดเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ศาสนาก็ได้รับการเน้นย้ำให้เป็นเสาหลักหนึ่งของความเป็นชาติ ดังจะเห็นได้จากหลักการเรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ และการรับรองหลักการดังกล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญ ในยุคต่อมา ทั้งนี้ ก็เพื่อปกป้องและคุ้มครองศาสนาไปพร้อมกับความเป็นชาติ

แม้โดยหลักการรัฐธรรมนูญจะคุ้มครองเสรีภาพในความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ก็ตาม แต่เสรีภาพดังกล่าว ก็มีขอบเขตที่จะต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ ต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ดังที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ตั้งแต่ฉบับปี พ.ศ.๒๔๕๕ (มาตรา ๓๕) เป็นต้นมา ศาสนาที่รัฐจะมีขันติธรรมได้ จึงต้องเป็นศาสนาที่มีความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนา หรือพิธีกรรมของนิกาย หรือของลัทธิ ที่ไม่ขัดกับศาสนาหลักที่รัฐให้การปกป้องและอุปถัมภ์อยู่

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย